

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

6 augustus 1969

54e jrg.

No. 2707

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; R. Iwema; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit

REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

J. van der Burg

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck

INHOUD

Die prijzen toch	761
<i>Drs. M. den Admirant:</i>	
Nederlands aandeel in de wereld- export	762
<i>Drs. A. J. Butter:</i>	
Automatisch kruipende wisselkoer- sen (II)	765
<i>Drs. M. H. Meijerink:</i>	
Over de opzet van een gemeentelijk investeringsplan	768
<i>Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds:</i>	
De effectiviteit van de kredietcon- trole in de Verenigde Staten	772
Economisch-statistische berichten	767
Mededelingen	773, 777
Geld- en kapitaalmarkt ..	774
Boekennieuws	775

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Die prijzen toch

De stijging van de prijzen heeft in 1968, gemeten als gemiddelde over alle OECD-landen, een hoogte bereikt, welke een record vormt voor de jaren '60; 1969 zal wellicht evenwel nog grotere prijsstijgingen te zien geven. Tot dit treurige record heeft in niet geringe mate de Nederlandse economie het hare bijgedragen.

Eén en ander valt te leren uit de zópas verschenen aflevering van de halfjaarlijkse *Economic Outlook* van de OECD (nr. 5 van juli 1969), met name uit de tabel op blz. 14, die hier op blz. 762 voor een deel is gereproduceerd. Daaruit blijkt dat wij — gemiddeld over de periode 1958-1968 — tezamen met Japan het inflatietempo aangeven, en dat wij in 1969 waarschijnlijk zelfs de twijfelachtige eer mogen genieten geheel alléén onbetwiste koploper te zijn: 6½%.

Wij mogen dan in 1969 de hoogste prijsstijgingen van alle OECD-landen vertonen, een klein land als het onze heeft echter een geringere wegingscoëfficiënt als het gaat om de berekening van het *totale* OECD-gemiddelde. Belangrijker bijdrage tot het excessieve OECD-gemiddelde der prijsstijgingen vormt de inflatie in de Verenigde Staten. In dit land, dat toch over de periode 1958-1968 een bescheiden jaarlijks gemiddelde van 2,0% heeft weten te scoren, vindt de laatste jaren een voortdurende acceleratie van de prijsbeweging plaats. In de periode 1960-1963 bijvoorbeeld bedroeg de gemiddelde jaarlijkse stijging van het consumptie-indexcijfer 1,1%; in het tijdvak 1965-1968 was dezelfde grootheid liefst drie maal zo groot geworden: 3,3% gemiddeld per jaar!

Veel van de recente prijsstijgingen in West-Europa kan worden toegeschreven — het zal de lezer niet onbekend zijn — aan de overgang naar de BTW, zo ook aan de verhoging van veel indirecte belastingen in het Verenigd Koninkrijk als onderdeel van de deflatiepolitiek, die daar gevoerd wordt. Maar ook daarzonder blijkt de prijsstijging vrij hardnekkig te zijn.

Geen wonder dat de OECD-publikatie duidelijk pessimistisch gestemd is. Vooral over de prijsontwikkeling op de korte termijn, d.w.z. voor het lopende jaar. Wél hoopt zij dat de in verschillende landen ingezette deflatiepolitiek in 1970 vruchten zal gaan afwerpen in de vorm van geringere prijsstijgingen.

„Demand management” neemt onder deze omstandigheden — begrijpelijk — een belangrijke plaats in de OECD-beschouwingen in. In weerwil van eerdere OECD-verwachtingen voor 1969 is de expansie van de economische activiteit tot dusver een aanzienlijke geweest; in het eerste halfjaar van 1969 was de toename van de totale OECD-productie twee maal zo groot als eind vorig jaar nog werd voorzien! In de Verenigde Staten had de deflatoire monetaire en budgettaire politiek niet het verwachte inflatiedempende effect. De expansie in West-Duitsland bleef doorgaan; ook in Frankrijk zwelde de vraag weer aan na de stakingen van mei 1968. Belangrijkste groeier aan de vraagkant blijken in de tweede helft van 1968 en de eerste helft van dit jaar de particuliere investeringen te zijn, met name die in vaste activa. Alleen al aan deze ene vraagcomponent kan éénderde van de toename van de binnenlandse vraag in het verstreken halfjaar in de zeven

→

Prijsstijgingen in OECD-landen (jaarlijkse procentuele veranderingen prijsdeflator van het BNP tegen marktprijzen)

	Gemiddelde 1958-1968	1967	1968	1969 (raming)
Verenigde Staten ...	2,0	3,1	3,8	4 $\frac{1}{4}$
Canada	2,6	3,6	3,6	3 $\frac{3}{4}$
Groot-Brittannië	2,8	2,7	3,3	4
West-Duitsland	2,8	0,9	2,1	3
Italië	3,6	2,7	1,5	2 $\frac{1}{2}$
Frankrijk	3,9	3,0	5,0	6
Nederland	4,2	4,1	4,0	6 $\frac{1}{2}$
Japan	4,3	4,5	4,1	4 $\frac{1}{2}$
Totaal OECD	2,7	3,1	3,6	4 $\frac{1}{4}$

belangrijkste OECD-landen worden toegeschreven. Deze vraagcomponent schijnt — met name in de Verenigde Staten — erg moeilijk in te dammen door een welbewuste deflatiepolitiek; het resultaat van de laatste is dan vaak averechts: kosten- resp. prijsstijgingen.

Ook nu blijft de OECD echter rekenen op een verlangzaming van de groei en op meer succes van de deflatiepolitiek, al is zij na het niet uitkomen van de groeiprognoses voor dit jaar, wat minder pertinent geworden in haar ramingen, getuige althans de toevoeging „or so” na „Slower growth is likely in the year ahead: growth of total output for the OECD area may be only 3 $\frac{1}{2}$ per cent”.

In de 119 grote pagina's tellende *Economic Outlook* wordt de Nederlandse economie zeer mondjesmaat behandeld. Krijgen Frankrijk, West-Duitsland, Italië, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Canada en Finland elk een afzonderlijk hoofdstuk toebedeeld, Holland blijkt maar een gering woordje mee te spreken. Alleen als het om de prijsontwikkeling gaat, worden we ten tonele gevoerd, uiteraard in ongunstige zin. Bijvoorbeeld, wanneer het rapport spreekt over de invoering van de BTW: „Such shifts of taxation may have unintended repercussions on wage demands and on cost pressures and may, as in the Netherlands, lead to price increases greater than justified by the tax changes”. Voor ons land wordt verwacht dat in 1969 de inflatoire spanningen zullen aanhouden, resultaat van de „uncomfortably high pressure of demand” enerzijds en „output is likely to rise less this year than in either of the last two years” anderzijds.

Overwegingen als deze liggen uiteraard ook ten grondslag aan de recente verhoging door de Nederlandsche Bank van het officiële wissel-disconto tot liefst 6%. Een deflatiepolitiek echter alleen langs monetaire lijnen voeren is — het verleden heeft dat herhaaldelijk geleerd — een onhoudbare en voor alle betrokkenen zeer frustrerende aangelegenheid. Met de Miljoenennota 1970 in zicht is het wellicht goed hieraan nog eens herinnerd te worden.

dR

**Met „E.-S.B.”
een beter
economisch-politiek
inzicht**

Nederlands

Het is een bekend feit, dat ons land in het wereldhandels-verkeer geen slecht figuur slaat. Met een aandeel van ongeveer 3 $\frac{1}{2}$ % in de wereldgoederenuitvoer bezetten we in de rij van exporterende naties de negende plaats, na de Verenigde Staten, West-Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Japan, Frankrijk, Canada, Rusland en Italië.

Wanneer de waarde van de Nederlandse produktie in aanmerking wordt genomen, kan het vermelde percentage bepaald hoog worden genoemd. Frankrijk en Japan dragen elk met bijna 5 $\frac{1}{2}$ % tot de werelduitvoer bij, maar hun bruto binnenlands produkt is 4 $\frac{1}{2}$ à 5 maal zo groot als dat van ons land. Italië's aandeel in de wereldexport belooft ruim 4%, de totale Italiaanse produktie bedraagt echter bijna het drievoudige van de Nederlandse. Zweden met een bruto binnenlands produkt, dat in waarde ongeveer gelijk is aan dat van ons land, neemt slechts 2% van de werelduitvoer voor zijn rekening. Alleen de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie komt — met een aandeel van 3,4% — op de wereldmarkt verhoudingsgewijs nog iets beter voor de dag dan Nederland ¹.

HOGE UITVOERQUOTE

Zoals uit het voorgaande reeds valt af te leiden, hangt het relatief belangrijke Nederlandse aandeel in de werelduitvoer samen met het feit, dat onze *uitvoerquote* (d.w.z. de export, uitgedrukt in procenten van het bruto binnenlands produkt tegen factorkosten ²⁾, hoog is. Dit percentage ligt wat onze goederenuitvoer betreft in de buurt van 37. Geen ander land in Europa, uitgezonderd België-Luxemburg, heeft een zo hoge exportquote. Ook elders in de wereld zijn er niet veel landen, die zich in dit opzicht met Nederland kunnen meten. Alleen kleine gebieden, zoals Hongkong, Trinidad, Barbados en Mauritius en landen als Irak, Libië, Guyana en Suriname, die gespecialiseerd zijn in de uitvoer van bepaalde grondstoffen (olie, bauxiet), hebben een exportquote van ca. 40 of hoger; Hongkong spant daarbij wel de kroon met een percentage van ongeveer 80.

De hoogte van de uitvoerquote, m.a.w. de mate van exportafhankelijkheid van een land, wordt voor een belangrijk deel bepaald door zijn geografische ligging, oppervlakte en inwonertal. Hoe kleiner de oppervlakte van een land, des te minder gevarieerd is zijn bezit van natuurlijke hulpbronnen, zodat het zich in het bijzonder moet toeleggen op de produktie en export van bepaalde goederen, en vele andere produkten moet importeren.

Ook de grootte van de bevolking speelt in vele gevallen een rol. Naarmate het inwonertal kleiner is en in verband hiermee kapitaal en geschoolde arbeid in mindere mate voorhanden zijn, bestaan er ook minder mogelijkheden voor een binnenlandse arbeidsverdeling. Hieraan is het, althans ten dele, toe te schrijven, dat Canada (21 miljoen

aandeel in de wereldexport

inwoners) een veel hogere uitvoerquote heeft dan de Verenigde Staten (met een bevolking van ruim 200 miljoen), hoewel beide landen qua oppervlakte ongeveer even groot zijn.

Dat de geografische ligging een belangrijke factor is, spreekt haast vanzelf. Wanneer een land gunstig is gelegen ten opzichte van de rest van de wereld, vormen de transportkosten geen ernstige belemmering voor het drijven van internationale handel.

¹ Bruto binnenlands produkt tegen factorkosten in 1966, in \$ mrd.: Japan 90,8; Frankrijk 85,4; Italië 54,0; Nederland 18,7; Zweden 18,6; België-Luxemburg 16,5.

² Zie Richard S. Thoman en Edgar C. Conkling: *Geography of International Trade*, 1967, blz. 78.

TABEL 1.

Wereldexport en Nederlandse uitvoer

Jaar	Werelduitvoer in \$ mln.	Nederlandse uitvoer in \$ mln.	Nederlands aandeel in %
1938	23.500	593	2,5
1948	57.500	1.024	1,8
1953	82.700	2.153	2,6
1958	107.510	3.218	3,0
1963	153.860	4.962	3,2
1964	172.160	5.808	3,4
1965	186.390	6.393	3,4
1966	203.370	6.752	3,3
1967	214.290	7.288	3,4
1968	238.150	8.341	3,5

Bron: Monthly Bulletin of Statistics (UNO).

TABEL 2.

Werelduitvoer en Nederlandse export volgens goederensecties

Goederensecties volgens SITC	Werelduitvoer in \$ mln.			Nederlandse uitvoer in \$ mln.			Nederlands aandeel in %		
	1958	1963	1967	1958	1963	1967	1958	1963	1967
0 en 1 Voeding, dranken, tabak	20.810	27.340	33.580	893,6	1.267,4	1.727,6	4,3	4,6	5,1
2 en 4 Grondstoffen	16.690	21.960	25.470	246,0	428,5	645,0	1,5	2,0	2,5
3 Minerale brandstoffen	12.270	15.700	20.610	423,0	504,4	573,1	3,4	3,2	2,8
5 Chemische produkten	5.900	9.370	14.900	272,5	447,5	892,8	4,6	4,8	6,0
7 Machines en vervoermaterieel	22.770	36.360	56.490	537,2	1.044,1	1.485,9	2,4	2,9	2,6
8 Andere fabrikaten	27.450	41.090	59.810	818,7	1.218,8	1.874,5	3,0	3,0	3,1
0 — 9 Totaal a)	107.510	153.860	214.130	3.217,5	4.961,8	7.287,6	3,0	3,2	3,4

a) Inclusief niet afzonderlijk genoemde goederen (sectie 9).

Bronnen: Diverse statistieken van UNO en CBS.

TABEL 3.

Werelduitvoer en Nederlandse export volgens gebieden van bestemming

Gebieden van bestemming	Werelduitvoer in \$ mln.				Nederlandse uitvoer in \$ mln.				Nederlands aandeel in %			
	1958	1963	1967	1968	1958	1963	1967	1968	1958	1963	1967	1968
Ontwikkelde landen	67.950	102.810	147.550	165.290								
Ontwikkelde landen, exclusief Nederland a)	64.110	96.250	138.220	154.890	2.532,2	4.201,4	6.184,8	7.161,2	3,9	4,4	4,5	4,6
EEG, exclusief Nederland	18.310	31.970	43.330	48.880	1.337,0	2.646,9	4.002,4	4.789,5	7,3	8,3	9,2	9,8
EVA	17.070	24.480	32.790	35.250	811,9	1.036,4	1.321,3	1.426,2	4,8	4,2	4,0	4,0
Andere Europese landen b)	4.170	6.590	9.880	10.280	104,4	169,1	269,2	267,4	2,5	2,6	2,7	2,6
Verenigde Staten, Canada	18.050	22.630	35.830	42.860	206,3	234,1	395,7	494,6	1,1	1,0	1,1	1,2
Japan	2.650	5.710	9.780	10.770	13,1	38,1	74,2	63,9	0,5	0,7	0,8	0,6
Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika	3.860	4.860	6.610	6.840	59,5	76,8	122,0	119,6	1,5	1,6	1,8	1,7
Ontwikkelingslanden	27.330	32.200	41.820	45.890	579,1	611,0	805,9	856,0	2,1	1,9	1,9	1,9
Afrika	5.980	6.760	8.340	8.930	153,1	170,5	218,1	235,1	2,6	2,5	2,6	2,6
Azië	11.160	15.010	19.760	21.590	212,5	247,0	342,7	344,9	1,9	1,6	1,7	1,6
Latijns-Amerika (20 republieken)	8.310	8.110	10.590	12.010	132,5	138,2	169,2	180,2	1,6	1,7	1,6	1,5
Overige landen	1.880	2.330	3.130	3.350	81,0	55,3	75,9	95,8	4,3	2,4	2,4	2,9
Communistische landen c)	11.710	17.800	23.450	25.380	63,5	84,8	193,0	208,2	0,5	0,5	0,8	0,8

a) Blijkens gegevens van het IMF bedroeg de totale uitvoer naar Nederland in 1958: \$ 3.840 mln., in 1963: \$ 6.560 mln., in 1967: \$ 9.330 mln.; op basis van de beschikbare gegevens over de periode januari-september kan de waarde van deze export voor het jaar 1968 worden gesteld op ongeveer \$ 10.400 mln.

b) Finland, IJsland, Ierland, Spanje, Griekenland, Turkije en Joegoslavië.

c) Exclusief de onderlinge handel van China, Mongolië, Noord-Korea en Noord-Vietnam.

Bronnen: Statistieken van UNO, IMF en CBS.

Vooral door hun kleine oppervlakte en door hun geografische ligging hebben landen als Nederland en België een hoge exportquote. Ze zijn tot op zekere hoogte te vergelijken met een stad, die als de meest gespecialiseerde eenheid in een moderne economie kan worden aangemerkt. „A country like the Netherlands approaches the concentration of an urban population”, merkt Kindleberger op³.

EXPORTPOSITIE

Doordat de uitvoerquote hoog en het bruto binnenlands produkt van behoorlijke omvang is, speelt ons land in het wereldhandelsverkeer een belangrijke rol. In 1938 bedroeg het Nederlandse aandeel in de werelduitvoer 2½%. Na de oorlog herstelde onze export zich dusdanig, dat in het begin van de jaren vijftig het vroegere percentage weer werd bereikt. Daarna is, zoals uit tabel 1 blijkt, het aandeel geleidelijk gestegen. Achter de percentages uit tabel 1, die op de totale export betrekking hebben, gaan echter belangrijke verschillen schuil, welke aan de dag treden bij een verdeling van de uitvoer volgens goederencategorieën (tabel 2) en gebieden van bestemming (tabel 3).

Bezie men de samenstelling van de export naar goederensecties (volgens de Standard International Trade Classification), dan valt het op, dat de Nederlandse procentuele bijdrage in de werelduitvoer van voedings- en genotmiddelen ons aandeel in de totale wereldexport overtreft; getuigt op de betekenis van ons land als leverancier van voedingsmiddelen is dit niet verwonderlijk. Groter nog is het aandeel in de uitvoer van chemische produkten, maar deze export legt minder gewicht in de schaal.

Een vergelijking van de percentages voor 1958, 1963 en 1967 (het laatste jaar waarover dergelijke gegevens bekend zijn) leert, dat het Nederlandse aandeel in de werelduitvoer van voedings- en genotmiddelen duidelijk is gestegen. Hierbij zij opgemerkt, dat het percentage in 1966 terugliep (van 5,1 tot 4,8), doch in 1967 weer op het eerder bereikte niveau kwam. Een opvallende toeneming van het Nederlandse aandeel kan worden vastgesteld voor de uitvoer van chemische produkten en die van grondstoffen (exclusief minerale brandstoffen enz.). Daarentegen was onze procentuele bijdrage in de uitvoer van minerale brandstoffen in 1967 lager dan in 1963 en 1958.

Ons aandeel in de export van machines en vervoermaterieel, dat in 1963 2,9% en in 1964 zelfs 3,3% beliep, daalde vervolgens tot 2,6% in 1967. Wat de uitvoer van andere fabrikaten betreft, heeft de laatste jaren geen belangrijke variatie in het percentage plaatsgevonden.

Bedacht moet worden, dat de ontwikkeling van het Nederlandse aandeel in de totale werelduitvoer mede zou kunnen zijn beïnvloed door veranderingen in de samenstelling van deze export. Dit kan men vaststellen door berekening van het *hypothetische aandeel*, d.w.z. het percentage dat zou zijn bereikt, indien de verdeling volgens goederensecties ongewijzigd zou zijn gebleven. Een eenvoudige rekensom, waarbij wordt uitgegaan van de situatie in 1958, leert echter, dat de belangrijke veranderingen in de structuur van de werelduitvoer per saldo niet of nauwelijks van invloed zijn geweest: het hypothetische percentage is namelijk vrijwel gelijk aan het werkelijke aandeel⁴.

AFZETGEBIEDEN

Zoals voor de hand ligt, verschillen de percentages ook naar gelang van de gebieden van bestemming. Het Nederlandse aandeel in de export naar EEG-landen is vanzelf-

Amerikaanse vooruitgang:

overanderd: Voorwaarts Mars

Paulus VI in Afrika:

popelair?

Onze man in Lissabon:

hij kan het weten; hij is er toch geweest?

Naar verluidt heeft premier De Jong president Nixon uitgenodigd om de Driekusman te komen dansen

(ongecorrigeerd)

sprekend veel hoger dan ons aandeel in de uitvoer naar verafgelegen gebieden.

De hoogte van het percentage wordt natuurlijk niet alleen door de afstand tot het betrokken gebied bepaald. Van belang is bijvoorbeeld, of in een regio voldoende vraag naar Nederlandse produkten bestaat. Verder moet rekening worden gehouden met historisch gegroeide handelsbetrekkingen.

Uit de gegevens in tabel 3 kan worden afgeleid, dat de toeneming van het Nederlandse aandeel in de wereldexport sinds 1958 vooral aan de uitvoer naar EEG-landen is toe te schrijven. In enkele gebieden hebben we, relatief gezien, een veer moeten laten, met name in de landen van de Europese Vrijhandelsassociatie. Enige verbetering van onze exportpositie is onder meer te constateren ten aanzien van de landen van het Oostblok.

Eén belangrijke conclusie kan tenslotte nog worden getrokken: de verandering in de geografische spreiding van de wereldexport sedert 1958 is onze positie op de wereldmarkt ten goede gekomen. In 1968 was ongeveer 70% van de werelduitvoer bestemd voor de ontwikkelde landen en 19½% voor de ontwikkelingsgebieden, tegen 63½% resp. 25½% tien jaar tevoren. Had de geografische spreiding zich niet gewijzigd, dan zou — zoals uit een berekening van het hypothetische percentage blijkt — het procentuele Nederlandse aandeel in de wereldexport in 1968 ca. 0,15 lager zijn geweest. Het verschil is ogenschijnlijk klein, maar men mag niet vergeten, dat 1½ pro mille van de werelduitvoer overeenkomt met ruim \$ 350 mln., d.w.z. ongeveer f. 1.300 mln.!

M. den Admirant

³ Charles P. Kindleberger: *Foreign Trade and the National Economy*, 1962, blz. 32-36.

⁴ Hypothetisch aandeel in de wereldexport in 1967:
 $(19,4 \times 5,1 + 15,5 \times 2,5 + 11,4 \times 2,8 + 5,5 \times 6 + 21,2 \times 2,6 + 27 \times 3,1) : 100 = 3,4$.
 De cijfers vóór het \times -teken geven de procentuele verdeling van de wereldexport in 1958 aan, en wel volgens de SITC-secties voeding enz., grondstoffen, minerale brandstoffen, chemische produkten, machines enz. en overige goederen; achter het \times -teken staat telkens het Nederlandse aandeel in de uitvoer van de betreffende produkten.

Automatisch kruipende wisselkoersen

II. Een nieuwe variant*

Een paar maanden geleden was ik juist klaar met een nieuw artikel, waarin ik vrij diep op de zaken inging, welke in het eerste artikel zijn behandeld, toen ik tot de ontdekking kwam dat deze benaderingen als verouderd moeten worden beschouwd, zodat publikatie in die vorm wejnig zin meer had. Ik vond namelijk een nieuwe variant, waarin het effect van de parameterkeuze op de kruipsnelheid helemaal kon worden verwaarloosd, omdat onafhankelijk van die keuze de kruipsnelheid eveneens vrij kon worden gekozen.

Deze nieuwe variant is gebaseerd op een voortschrijdend gemiddelde van de verschillen tussen marktcoersen en pariteit ter bepaling van de nieuwe pariteitswijziging. Daarbij is het mogelijk in de formule een vrij te kiezen multiplicator in te voegen, waardoor de grootte van die pariteitswijziging volledig beheersbaar wordt. Het systeem kan worden beschreven met de volgende vergelijkingen:

$$a_i = M_i - P_i \quad (8)$$

$$-sP_i < a_i < +sP_i \quad (9)$$

$$\Delta P_i = P_i - P_{i-1} = \frac{b}{n} \frac{k = i - (1 + p)}{k = i - (n + p)} \sum a_k \quad (10)$$

Analyse van de kruipsnelheid kan weer worden uitgevoerd met formule (5) voor F uit het model in het eerste artikel¹. De algebraïsche oplossing is bij benadering:

$$F_{\max} = \frac{2bs}{t [2 \pm bs(p + 1)]} \quad (11)$$

Ook hier is de opwaartse kruipsnelheid wat kleiner dan de neerwaartse, doordat in de noemer in het eerste geval het plusteken en in het tweede geval het minteken geldt. Op het eerste gezicht kan het vreemd lijken dat de parameter n niet in de formule voorkomt, maar eigenlijk ligt dat voor de hand: als het systeem constant onder druk staat is het verschil tussen marktcoersen en pariteit steeds 1% van de pariteit en is een voortschrijdend gemiddelde van die verschillen ook steeds in die orde van grootte, ongeacht het aantal termen waarover dat gemiddelde is berekend.

Verwaarlozen wij het kleine verschil tussen opwaartse en neerwaartse flexibiliteit, dat berust op de relatief onbelangrijke term $bs(p + 1)$ in de noemer van formule (11), dan wordt deze formule gereduceerd tot:

$$F = \frac{bs}{t} \quad (12)$$

waaruit de multiplicator b is te vinden als het produkt van tijdseenheid en gewenste kruipsnelheid, gedeeld door het maximaal toelaatbare verschil tussen marktcoersen en pariteit, dus

$$b = \frac{tF}{s} \quad (13)$$

Er was nog geen gelegenheid met dit model alle gewenste simulaties uit te voeren, maar wel is reeds vastgesteld dat de verschillen tussen empirisch bepaalde waarden van F en de waarden die met behulp van formules (11) en (12) berekend kunnen worden klein genoeg zijn om met deze algebraïsche benaderingen te kunnen werken.

PROBLEMEN ROND DE PARAMETERKEUZE

Nu wij een stelsel hebben, waarin alle structuurparameters vrij gekozen kunnen worden, is het goed die keuzemogelijkheden wat nader in ogenschouw te nemen.

Te beginnen met de parameter F: hoe groot moet de kruipsnelheid zijn? Is die snelheid te groot, dan ontstaan de nadelen van vrije wisselkoersen, terwijl een hoge flexibiliteit van de wisselcoersen de deur zou openzetten voor nationale regeringen om via koerswijzigingen binnenlandse problemen op het buitenland af te wentelen. Vijf procent per jaar is te veel; zelf zou ik niet boven de anderhalf procent willen gaan. Degenen die dat te weinig vinden, tillen misschien heel zwaar aan de aanloopmoeilijkheden, als bij de invoering een aantal pariteiten zich ver van het evenwicht bevinden. Het lijkt me dat die problemen beter door overgangsmaatregelen kunnen worden opgevangen. Het eenvoudigste, maar tevens het minst elegante middel is een eenmalige de- of revaluatie vóór het nieuwe stelsel wordt ingevoerd. Mooier is natuurlijk de correctiefactor b tijdelijk wat groter te nemen, zodat de kruipsnelheid aan de situatie wordt aangepast. Toestemming om die grotere b te hanteren, zou door het IMF kunnen worden gebonden aan voorwaarden met betrekking tot het door de betrokken regering te voeren economische beleid.

Deze overgangsmaatregelen kunnen later tevens dienst doen als ontsnappingsclausules voor het geval dat een heftige verstoring van het evenwicht zeer plotseling optreedt en zelfs in het geval dat gewenste aanpassingen door

* „I. Oude en nieuwe ideeën” in ESB van 30 juli jl., blz. 747-751.

¹ Zoals daarin vermeld, wordt de belangstellende lezer een uitwerking van dit model op verzoek gaarne toegestuurd door de redactie van ESB.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

een verkeerde politiek te lang zijn tegengehouden. Mits tijdig begonnen, zou een kruipsnelheid van hoogstens anderhalf procent per jaar genoeg zijn geweest om, in alle mij sedert Bretton Woods bekende gevallen van de- of revaluatie door de westerse industrielanden, schoksgewijze ingrepen in de pariteit te kunnen voorkómen.

Een volgende vraag, die wij kunnen stellen betreft het produkt tn , dat is de totale lengte van het berekeningstijdvak van het voortschrijdend gemiddelde. *Moet dat tijdvak altijd een jaar zijn of een veelvoud daarvan*, om het seizoen uit te schakelen? Als een valuta constant onder pressie staat, zit de marktcoers klem tegen het interventiepoint en heeft dus eenvoudig geen ruimte om seizoenbewegingen te maken. Er valt dan dus ook niets uit te schakelen. Staat een valuta helemaal niet onder druk, dan zal de doorwerking van het seizoen in de pariteit een lichte golfbeweging van de interventiepunten veroorzaken, maar dat geeft niets, want de valuta staat niet onder druk en er komt geen interventie aan te pas.

In tussenliggende gevallen tussen die twee uitersten zal er, als het calculatietijdvak korter of langer is dan een jaar, toch altijd nog een faseverschil zijn tussen het seizoen in de pariteit en het seizoen in de marktcoers, zodat a priori niet is te zeggen of een pro- of anti-cyclisch effect zal optreden. Bij geschikte keuze van de wachttijd kan trouwens een dergelijk effect in de gewenste richting worden ingebouwd. Conclusie: er is geen goede reden om a priori vast te houden aan de jaarlengte voor het berekenings-tijdvak.

Een belangrijker punt: *moet de schommelmarge breder worden?* Er zijn de laatste tijd nogal wat stemmen opgegaan die dat bepleit hebben. Voor zover het ging om wisselcoersstelsels met automatische aanpassing, is die gedachte voortgekomen uit de onjuiste opvatting dat alleen door een grotere bandbreedte de kruipsnelheid is op te voeren, terwijl men zich daarbij het twijfelachtige nut en de politieke risico's van een hoge kruipsnelheid onvoldoende bewust is geweest. Voorstellen om de marge te verbreden gaan voorbij aan de reden waarom ze nu is zoals ze is. Stel dat er helemaal geen marge zou zijn bij vrije convertibiliteit van de valuta's en in afwezigheid van de- en revaluatierisico's. Dan zou in de transactiesfeer geen enkel koersrisico meer bestaan. Door het wegvallen van de premie hiervoor zou de drempel voor de internationale arbeidsverdeling lager worden. Maar daar tegenover zou staan dat de gelijkheid van marktcoers en pariteit alleen kan worden gehandhaafd door continu ingrijpen van de Centrale Banken, die daarmee in feite een monopolie in de valutahandel zouden gaan uitoefenen.

Door een kleine schommelmarge, zoals die nu bestaat, wordt die situatie voorkomen en is in normale omstandigheden afwikkeling van de valutatransacties zonder officiële interventie mogelijk. Het uit deze gang van zaken voortvloeiende kleine valutarisico is te beperkt om veel afbreuk te kunnen doen aan de internationale arbeidsverdeling.

Een verbreding van de schommelmarge is voor de techniek van de valutamarkt volstrekt zinloos en kan alleen maar schade toebrengen aan het internationale goederen-, diensten- en kapitaalverkeer door de stijging van het koersrisico. Daarbij moet vooral gedacht worden aan de omstandigheid, dat het bij uitblijven van de- of revaluatie bij de huidige marge praktisch onmogelijk is speculatievinsten te maken, die tegen de bankkosten van de speculant opwegen. Bij een bredere band is dat niet meer het geval en zou men de markt kunnen melken door de boot te laten schommelen.

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Lieven de Keystr. 77, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam-14
vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven.

Wij leveren ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

Hoeveel keer per jaar moet de pariteit kunnen worden gewijzigd? Anders gezegd, wat moet de lengte zijn van de tijdeenheid? Mijn voorgangers en Houthakker zien er geen been in de pariteit dagelijks te wijzigen. Ik heb twee bezwaren. Iedere dag alle pariteiten van de deelnemende landen uitrekenen en publiceren is dertig keer zo veel werk als eenmaal per maand de officiële koersen herzien, terwijl er geen sprake van is dat het systeem daardoor beter zou werken. Eerder slechter, en dat is mijn tweede bezwaar. Stel dat de kruipsnelheid gek hoog is, vijf procent per jaar. Dat geeft veranderingen van minder dan 0,02% per dag. In hoeveel decimalen moeten dan de koersen genoteerd worden om te voorkomen dat de pariteitsveranderingen in de afrondingen verdwijnen? Dit bezwaar geldt a fortiori bij de zelfs in een zeer flexibel systeem normaliter te verwachten lage kruipsnelheden. Bij maandelijkse herberekening van de koersen worden de stappen beter zichtbaar, maar blijven zij ten opzichte van de margebreedte toch nog te klein om schokken te kunnen veroorzaken: in het hierboven gegeven extreme voorbeeld zouden de stappen nog steeds kleiner dan 0,5% blijven.

ANDERE VRAAGSTUKKEN

Naast de problemen van de parameterkeuze moeten nog veel andere vragen worden beantwoord vóór over eventuele invoering van het systeem kan worden beslist. Enkele van die vragen zullen hier nog aan de orde worden gesteld:

— Is het nodig dat het stelsel voor alle landen gelijktijdig wordt ingevoerd? Aan de hand van het voorbeeld van de zwevende wisselcoers van Canada van een aantal jaren geleden kan deze vraag ontkennend worden beantwoord. Het is bepaald niet ontwrichtend voor het huidige stelsel als aanvankelijk slechts enkele landen op het nieuwe systeem overgaan. Ook in een wereld, die overwegend het nieuwe stelsel toepast, behoeft het vasthouden van enkele landen aan vaste wisselkoersen geen moeilijkheden te geven. Onder het nieuwe stelsel is ieder land trouwens vrij een zodanige economische politiek en daarbij aansluitend monetair beleid te voeren dat de wisselcoers in feite vast blijft. Uit het voorgaande volgt tevens dat het ook niet noodzakelijk is dat het systeem uniform is voor alle landen, ook al staat dat netjes en overzichtelijk. Het is best mogelijk dat het voor de wereldeconomie als geheel stabiliserend werkt als de meest kwetsbare nationale economieën een

Economisch-statistische berichten

Nu alle rumoer rond de prijzen een beetje begint te verstillen, is het wellicht goed nog eens in een tabel weer te geven de ontwikkeling van het prijsindexcijfer in de afgelopen periode. Het CBS verstrekke daartoe in zijn *Statistisch Bulletin* van 16 juli jl. de nodige gegevens; hieraan is onderstaande tabel ontleend.

Hieruit blijkt o.a. — en dat zal voor de meesten geen verrassing zijn — dat groep 4 (Hygiëne en medische verzorging) de sterkste opdrijver van het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie is geweest in de periode sinds 1964: van 100 tot 157,7. Worden de cijfers nog wat verder verbijzonderd — hetgeen niet in de onderstaande tabel is geschied, maar waarvoor de lezer naar het genoemde *Statistisch Bulletin* verwezen zij — dan blijkt binnen groep 4 de subgroep „medische verzorging” een nog sterkere stijging te vertonen, namelijk tot 178,2.

Sterkste „stijgers” binnen andere groepen zijn o.a. in groep 1 de categorie „brood, gebak, meelproducten”:

135,9 in juni 1969; in groep 2 „huur, onderhoud woning”: 136,9; en in groep 5 „roken”: 140,3.

Uit de tabel leert men ook dat de prijsstijgingen waarover zoveel te doen is geweest, dus die welke na invoering van de BTW zijn opgetreden, het snelst in het prijsindexcijfer zijn doorgewerkt in de groepen 1 en 4. Daar trad de grootste prijsstijging op binnen één maand, namelijk van december 1968 op januari 1969. Daarna was voor deze categorieën de prijsontwikkeling relatief onbetekenend. Groep 3 laat juist het tegenovergestelde beeld zien. Kennelijk trad daar een zekere vertraging op in de doorwerking van de BTW in de prijzen. Tussen december 1968 en januari 1969 was hier geen prijsstijging te bespeuren; er was hier integendeel zelfs sprake van een lichte daling! Hier traden daarentegen pas later aanzienlijke prijsstijgingen op, namelijk in het eerste kwartaal van 1969. De oorzaak ligt hier voor de hand: waarschijnlijk zal de januari-uitverkoop een belangrijke prijsdrukkende werking hebben gehad op het indexcijfer voor groep 3 in diezelfde maand.

Prijsindexcijfers van de gezinsconsumptie; reeks voor werknemersgezinnen, 1964=100 a)

	Wegingscoëfficiënt in % ₁₀₀ van de totale consumptieve uitgaven in 1964	1965 gemiddeld	1966 gemiddeld	1967 gemiddeld	1968 gemiddeld	1968 juni	1968 december	1969 januari	1969 juni b)
1. Voeding	349	104,8	110,3	111,8	114,5	113,6	117,9	121,2	121,8
2. Woning	259	102,1	106,2	109,3	113,7	113,2	114,9	118,4	121,8
3. Kleding en schoeisel	130	103,5	108,8	113,7	117,7	119,8	119,6	119,4	128,7
4. Hygiëne en medische verzorging	92	107,6	118,8	131,6	143,7	143,5	144,9	157,0	157,7
5. Ontwikkeling, ontspanning, roken, verkeer	161	103,5	111,5	115,0	118,1	118,2	118,6	125,3	128,3
6. Particuliere verzekeringen	9	105,8	108,3	115,5	118,1	117,6	118,9	122,5	125,7
Totaal	1.000	104,0	110,0	113,8	118,0	117,8	120,0	124,2	127,1

a) De indexcijfers geven het prijsverloop weer van een pakket goederen en diensten, zoals dit omstreeks 1964 werd aangeschaft door gezinnen van werknemers met een bruto jaarinkomen van maximaal f. 10.500, en bestaande uit 4 personen. Deze indexcijfers worden vastgesteld naar de situatie omstreeks het midden van de maand.
b) Voorlopige cijfers.

wat ruimere aanpassingsmogelijkheid hebben dan de andere.

— Kan de invoering van kruipende wisselkoersen geen nadelige invloed hebben op integratiebewegingen binnen economische blokken zoals de EEG, waarbij toch ook naar monetaire integratie moet worden gestreefd? Mijn mening is dat monetaire integratie niet bij verdrag moet worden opgelegd, maar moet ontstaan als sluitstuk van een geslaagde integratie van de markten en van de economische politiek der betrokken landen. Denkt men daar anders over dan is het natuurlijk mogelijk dat de landen van het blok hun pariteiten fixeren ten opzichte van elkaar, zodat via een „price leader” hun variaties ten opzichte van de dollar — of welke mondiale rekeneenheid men ook hanteert — strikt parallel zijn.

— Ontstaat bij aanvaarding van het stelsel door Amerika geen probleem met de vaste goudprijs van \$ 35 per ounce? Of moet Amerika als enige buiten het systeem blijven? Dit is een schijnprobleem, dat kan worden opgelost door over te gaan op een andere rekeneenheid. Bijvoorbeeld een IMF-reaal, die op het tijdstip van invoering gelijk is aan een dollar. Als vervolgens de Amerikanen op het

nieuwe systeem overgaan, hoeven ze niets anders te doen dan voortaan voor de aankoop en afgifte van goud de prijs te fixeren op de tegenwaarde in dollars van vijftig-dertig IMF-realen per ounce.

— Wat is de invloed van zelfregulerende pariteiten op de nationale economieën en op de wereldeconomie? Dat is een vraag waarop nu nog niemand een gefundeerd antwoord kan geven. Weliswaar heeft de economische wetenschap zich intensief beziggehouden met de implicaties van vaste en zwevende wisselkoersen en met de gevolgen van eenmalige aanpassingen door de- of revaluaties, maar tot heden ontbreekt nog een analyse van de gevolgen van vertraagde aanpassingen, zoals die in het voorgestelde nieuwe systeem plaatsvinden. De gebruikelijke analyse is gericht op verschuivingen van het ene evenwicht naar het andere en daarvoor kan men als regel volstaan met comparatief-statistische modellen. Bij automatisch kruipende wisselkoersen gaat het juist niet om die evenwichten, maar om de vorm van het tijdpad in de richting van een evenwicht. Dat evenwicht wordt in feite nooit bereikt: het is geen statisch, maar een dynamisch begrip, dat moet worden gezien als een zich steeds in de tijd bewegend zwaartepunt,

waarnaar het systeem tendeert. Voor kwantitatieve analyse van een dergelijk stelsel zijn dynamische modellen nodig. Voor dit doel geschikte dynamische modellen zijn thans echter nog niet beschikbaar.

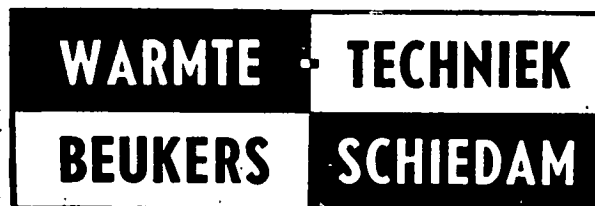
Kunnen wij niet een heel eind komen met kwalitatieve redeneringen? Ik twijfel daaraan. Ter toelichting is wellicht het volgende, aan een discussie met een tegenstander ontleende, voorbeeld bruikbaar. Die scepticus had een prima klinkende redenering over de nadelige effecten van versterkte kapitaalimport via de flexibele wisselkoers op de exportquote, waardoor de handelsbalans uit evenwicht zou raken. Op het eerste gezicht is dat een ijzersterke redenering, maar er is toch wel wat op af te dingen. Ten eerste is het een partiële beschouwing, waarin geen rekening is gehouden met de mogelijkheid van krachten die in de andere richting werken. Stel bijvoorbeeld dat de kapitaalimport heeft gediend voor investeringen ter opvoering van de produktiviteit in de exportindustrie, waardoor de concurrentiepositie tegenover het buitenland is verbeterd, dan kan juist een *positieve* werking op de handelsbalans worden verwacht. Ten tweede: hoe sterk is het mechanisme? Bij welke kapitaalimportquote en bij welke maximaal toegestane kruipsnelheid van het stelsel wordt het effect meetbaar? Als het mechanisme echt van belang is, moet immers ook het omgekeerde gelden, te weten dat een handelsbalans gunstig zou zijn te beïnvloeden door de kapitaalimport af te remmen of zelfs door kapitaal te gaan exporteren. Ik ben echter niet zo optimistisch te veronderstellen dat hier inderdaad sprake is van een bruikbaar nieuw instrument voor de economische politiek. Wel wil ik aannemen dat door invoering van automatisch kruipende wisselkoersen de interdependentie tussen financiële en reële markten iets zal toenemen. Dat kan enerzijds betekenen dat de monetair instrumenten voor de economische politiek in dat stelsel beter zullen werken. Anderzijds is het mogelijk dat monetair moeilijkheden dan eerder tot verstoringen in de reële sfeer gaan leiden.

Of per saldo van een voordeel of een nadeel sprake is kan alleen door kwantitatief gericht onderzoek worden vastgesteld. Datzelfde geldt voor allerlei andere kwalitatieve partiële beschouwingen: ze kunnen op dit gebied alleen maar leiden tot de formulering van een aantal onderling inconsistente en stuk voor stuk onbewezen beweringen, waar niemand mee is gediend. We hebben geen metafysische borrelpraat ² nodig, maar harde antwoorden op harde vragen, waarbij wij het niet zonder wiskundig-economische analyse en daarop aansluitend econometrisch onderzoek kunnen stellen.

Drs. A. J. Butter

² Zie bijvoorbeeld J. Buijs: „Enige consequenties van kruipende wisselkoersen”, *ESB*, 25 juni 1969.

(I.M.)

Over de opzet van investeringsplanningen

De voordelen en zelfs de noodzaak van investeringsplanning door de grotere gemeenten worden tegenwoordig vrij algemeen aangevoeld, maar er blijven twijfels over de zinvolle mogelijkheden. Drs. J. K. T. Postma („Meerjarige planning op gemeentelijk niveau”, in *ESB* van 11 juni 1969, blz. 602-605; en een Naschrift in *ESB* van 23 juli 1969, blz. 735) wijst erop, dat het slagen van de gemeentelijke planningspogingen voor een belangrijk deel afhangt van:

- de organisatorische aanpak, en
- de opzet van het investeringsprogramma.

Op dit laatste, en dan nog alleen m.b.t. enkele aspecten, wordt hier wat nader ingegaan, waarbij allermindst de pretentie voorziet om verlossende woorden te spreken.

DOELSTELLING EN AARD VAN HET PLAN

Een gemeentelijk investeringsplan wil informatie verstrekken over het toekomstige verloop van de kapitaaluitgaven aan allen, die bij de verwezenlijking van de investeringen betrokken zijn, met als finale doelstelling het bereiken van een groter investeringspakket (en/of een meer gewenste samenstelling) dan zonder planning mogelijk zou zijn. Voor de gemeentelijke autoriteiten betekent dit vooral een proces van bewustmaking van wensen en mogelijkheden. Een confrontatie van behoeften en middelen dient te resulteren in een plan met het karakter van een *werkprogramma*: de opgenomen werken worden naar de verwachting van de opstellers inderdaad op de vermelde tijdstippen uitgevoerd ¹.

Een overzicht van de *behoefte* wordt verkregen door een bundeling van de investeringsopgaven van de gemeentelijke bedrijven, takken van dienst en afdelingen, weergevend de daar levende wensen en plannen. Bovendien kan het inzicht vergroot worden door een theoretische analyse van de investeringsbehoefte. De *middelen* die de uitvoering van kapitaalswerken beperken, zijn van drieërlei aard: technische, budgettaire en financieringsmiddelen.

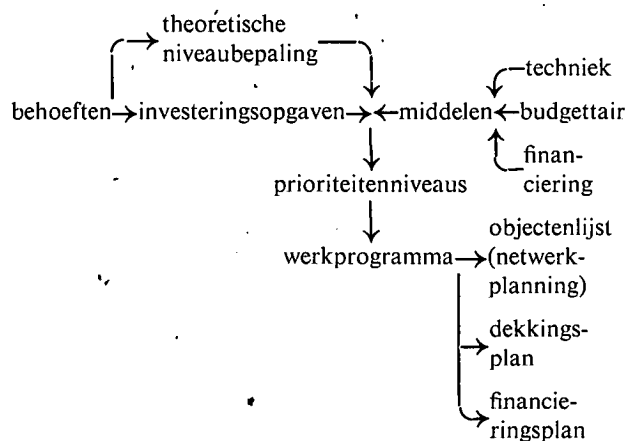
Voor de moeilijkheden, die zich voordoen bij de opstelling van het plan, zijn twee redenen te noemen:

- interne factoren: het gebrek aan gemeentelijke planningservaring (tegen te gaan door een integrale organisatorische aanpak van de planning);
- externe factoren: de beperkingen op het gebied van de financiering en van het budget worden de gemeenten door de centrale overheid opgelegd zonder dat de gemeenten hierover tijdig voldoende informatie ontvangen (het is de bedoeling om in dit artikel enkele mogelijkheden aan te geven om deze moeilijkheid te verkleinen m.b.v. methoden om de externe beperkingen te schatten).

Door deze twee oorzaken bestaat de neiging een *wens-*

programma op te stellen, een verlanglijst, die bezwaarlijk bij de voorbereiding van de investeringen gebruikt kan worden. Binnen het kader van een efficiënte gemeentelijke organisatie moet het mogelijk zijn om m.b.v. schattingen van de budgetruimte en de financieringsmiddelen en door het toekennen van prioriteitsniveaus een werkprogramma voor een niet te lange periode te benaderen². Dit plan omvat de resultaten van de confrontatie met de drie beperkingen en geeft dus de technische, de dekkings- en de financieringsmogelijkheden aan.

Samenvattend, de aard en opzet van een gemeentelijk investeringsplan kan in een schema worden weergegeven:

Eerst besteden we nu aandacht aan de mogelijkheden om m.b.v. een analyse van de investeringsbehoeften het investeringsniveau in de planningperiode te benaderen en daarna zullen enkele methoden worden belicht om de budgettaire en financieringsbeperkingen te schatten.

THEORETISCHE INVESTERINGS-PROGNOSE

Vanuit een analyse van de gemeentelijke investeringen is het mogelijk om via een prognose van de omvang van de factoren, die bepalend zijn voor de hoogte van de kapitaaluitgaven (of gedeelten daarvan), te komen tot een zinvolle schatting van de investeringsomvang in de planningperiode. Een schatting, die een ruggesteun bij de opstelling van het plan betekent.

Een verhelderende publikatie op dit gebied is de „Analyse van de gemeentelijke investeringen ten behoeve van de stedelijke planning” van L. J. Smolders³. Hierin worden de jaarlijkse gemeentelijke investeringen (en met name die van Eindhoven) voornamelijk verklaard uit de woningbouwactiviteit. Smolders onderscheidt twee groepen investeringen: economische en sociale⁴. Hij verklaart de jaarlijkse economische investeringen op basis van een zestal jaren uit het aantal gebouwde woningen in het betreffende

jaar en uit het aantal, afgebouwd in het volgende jaar, terwijl de sociale investeringen verklaard worden (op basis van elf jaren) uit het aantal gebouwde woningen, de rentestand en een groeifactor⁵. Afgezien van het feit, dat de mate van aanpassing te wensen overlaat⁶, lenen de gecijferde relaties zich slecht voor een prognose van de gemeentelijke investeringen. De aantallen jaarlijks te bouwen woningen in de planningperiode zijn alleen met grote onzekerheden te schatten, waardoor een regressie-analyse weinig betrouwbaar wordt.

Een uitgebreider onderzoek naar de factoren, die de gemeentelijke investeringen bepalen, is uitgevoerd door het Nederlandsch Economisch Instituut (NEI)⁷. Deze factoren zijn in beginsel te verdelen in twee categorieën: de gemeentelijke behoeften en de middelen, dus het inkomen van de gemeenten. De investeringsbehoeften worden voornamelijk bepaald geacht door de volgende zes factoren: de achterstand in voorzieningsniveau, de bevolkingsgrootte, de funderingskosten, de centrumfunctie, de bevolkingsgroei en de industrialisatiegraad. Bij de toetsing van deze verwachtingen wordt het gemiddelde investeringsniveau van 1952-1956 van onze grootste 36 gemeenten verklaard. Aan de hand van deze doorsnee-analyse kan dan de invloed worden aangetoond van de bevolkingsgrootte, de funderingskosten en de centrumfunctie.

¹ Vooral de gemeente Breda lijkt met het *Niet-gedelijk rendabel investeringsplan 1969-1973* vrij ver gevorderd op weg naar een plan met de aard van werkprogramma (althans voor de eerste twee planningsjaren).

² Uiteraard blijft een periodieke, bijvoorbeeld jaarlijkse herziening en aanpassing aan gewijzigde omstandigheden een vereiste.

³ *Gemeentefinanciën*, mei 1968, blz. 85-90.

⁴ In de nota van het Gemeentelijk Planbureau Eindhoven: *Ontwikkeling der gemeentelijke investeringen en hun financiering in de periode 1968-1972* worden de kapitaaluitgaven in zes sectoren verdeeld, waarna voor elk van de sectoren een verband gekwantificeerd wordt met de woningbouw en een groeifactor. M.b.v. deze relaties wordt dan de omvang van de investeringen in de planningperiode geschat. Het ontbreken van voldoende gegevens verhindert een beoordeling van de betrouwbaarheid van de schattingen.

⁵ Het onderscheid tussen economische en sociale investeringen zal ontleend zijn aan Niles M. Hansen: „The Structure and Determinants of Local Public Investment Expenditures” in *The Review of Economics and Statistics*, mei 1965, blz. 150-165. Met een doorsnee-analyse van 265 Oostvlaamse gemeenten (de grootste 38 worden in de regressie-analyse betrokken) toont hij o.m. de belangrijke invloed aan van woningbouw en -intensiteit op zowel de economische als de sociale investeringen.

⁶ In feite is het aantal waarnemingen, vooral bij de economische investeringen, erg klein. Een correlatiecoëfficiënt van 0,96 bij twee verklarende variabelen en zes waarnemingen is niet erg hoog.

⁷ De resultaten zijn neergelegd in het rapport: *De investeringen van de 36 grootste gemeenten in Nederland in de periode 1952 t/m 1956*, deel I en II, Rotterdam, 1958-1960.

Ten aanzien van de andere categorie — de inkomsten van de gemeenten — verwacht men geen significante zelfstandige invloed op het totale niveau van de investeringen, omdat het grootste deel van de inkomsten min of meer is afgestemd op de behoefteschillen. Bovendien kan binnen een bepaald inkomstenpatroon in iedere gemeente geschoven worden tussen de verschillende uitgavencategorieën. Hierdoor wordt een eventuele band tussen de investeringsuitgaven en de hoogte van de inkomsten losser.

Voor ons doel, een verklaring van de investeringen van een bepaalde gemeente, hebben we een eenvoudige tijdreeksanalyse uitgevoerd aan de hand van gegevens van de gemeente Groningen. Uitgaande van de zes, door het NEI opgesomde investeringsbepalende factoren, geeft dit aanleiding tot de volgende overwegingen.

De structurele factoren: funderingskosten, centrumfunctie en industrialisatiegraad kunnen moeilijk *expliciet* in een verklaring van de één- of meerjaarlijkse investeringen van een bepaalde gemeente gedurende een niet al te lange periode gehanteerd worden. Wel is het nuttig om de genoemde factoren in de beschouwde periode te analyseren, waarbij als resultaat voor veel gemeenten, in elk geval voor Groningen, tot een investeringenbevorderend verloop geconcludeerd kan worden. Voeg hierbij nog een andere belangrijke groeifactor: de politiek gewenste vergroting van het gemeentelijke voorzieningenpakket, en er lijkt reden genoeg om een trendmatig groeiende investeringsomvang te veronderstellen.

Van de hiervoor genoemde zes verklarenden resteren er nog drie, of eigenlijk twee, want de bevolkingsgrootte en -groei dekken met betrekking tot één gemeente in een tijdreeksanalyse hetzelfde begrip. Voor de achterstand in voorzieningenniveau van de beschouwde gemeente ten opzichte van andere gemeenten zal bezwaarlijk een operationele maatstaf gevonden kunnen worden.

INHAALINVESTERINGEN EN BEVOLKINGSGROEI

In dit verband moet gewezen worden op een enigszins ander begrip achterstand: de achterstand in het eigen voorzieningenniveau, die ingelopen wordt door zgñ. inhaalinvesteringen⁸. Het in stand houden en verbeteren van het gemeentelijk voorzieningenpakket vindt voor een deel bij vlagen plaats. Het nog langer uitstellen van noodzakelijk geachte investeringen blijkt op zekere momenten zodanig ongewenst, dat de gemeentelijke autoriteiten bereid zijn om binnen het bekende inkomstenpatroon ten gunste van de kapitaaluitgaven te schuiven, en bovendien bestaat dan de bereidheid om door een vergroting van de pressie hogere inkomsten en een meer gewenste omvang van de financieringsmiddelen te bereiken. De invloed van dit verschijnsel wordt zichtbaar doordat in de totale omvang van de investeringen per periode een min of meer regelmatig fluctuerend verloop te constateren valt. Telkens worden relatief vette jaren gevolgd door magere. Als nu bovendien blijkt, dat het aantal opeenvolgende jaren met een relatief hoog én het aantal met een laag investeringsniveau vrijwel ongewijzigd blijft, dan kan deze invloed vrij eenvoudig met behulp van de correlatierekening gekwantificeerd worden. Een samenvoeging van de investeringsbedragen van de (waarschijnlijk twee of drie) opeenvolgende jaren met een hoog en eveneens van de jaren met een laag niveau geeft een reeks, waarin de kapitaaluitgaven

in periode t (bijv. 1963 t/m 1965) verklaard kunnen worden uit de kapitaaluitgaven in periode $t-1$ (1960 t/m 1962).

Naast deze negatieve autoregressie kan de nog resterende variabele, de bevolkingsgroei, in de verklaring worden opgenomen. Toename van het inwoneraantal vereist meer voorzieningen. In het besproken rapport van het NEI wordt terecht de mening naar voren gebracht „dat men de gedurende een bepaalde periode verrichte investeringen zal moeten trachten te verklaren uit de gemeentelijke groei van enige tijd daarvoor. Overigens is het statistisch mogelijk variaties aan te brengen in deze ‚vertraging‘ en dus meerdere mogelijkheden te onderzoeken”⁹. De meest eenvoudige mogelijkheid zou zijn, dat de investeringen in periode t verklaard kunnen worden uit de bevolkingsgroei in periode $t-1$.

Op deze manier kunnen voor de gemeente Groningen aardige resultaten verkregen worden. Nadat in de reeks van jaarlijkse kapitaaluitgaven van 1951-1968 de invloed van prijsstijging wordt uitgeschakeld door de bedragen te herleiden tot gulden van 1968, worden de investeringen samengevoegd tot driejaarlijkse bedragen. In deze reeks wordt een rechtlijnige trend uitgeschakeld door correlatie aan de tijd ($R = 0,96$). Daarna volgt meervoudige correlatie aan de investeringen in de periode $t-1$ en aan de bevolkingsgroei in $t-1$ ($R = 0,999$).

De betekenis van de zeer hoge correlatiecoëfficiënt is beperkt doordat het aantal waarnemingen wegens de samenvoegingen erg klein is (zes). De zekerheid van een schatting van de investeringsomvang in de komende drie jaar op basis van de gekwantificeerde relaties laat dan ook te wensen over. Daar staat tegenover, dat deze schatting wel erg eenvoudig uit te voeren is. De waarde van de verklarenden is immers vanwege de vertraging bekend. Onder de veronderstellingen van een voortgaande ontwikkeling van de structurele factoren en een gewenste kwantitatief gelijkblijvende invloed van de investeringenachterstand en de bevolkingsgroei, heeft de zo geschatte omvang van de kapitaaluitgaven meer het karakter van een investeringsnorm.

De verzuchting van Smolders, dat „een verdere verijfning van het onderzoek gewenst is”, wordt hier overigens van harte onderschreven.

FINANCIERINGSMIDDELEN

Het door de gemeentelijke behoeften ingegeven investeringsniveau, enerzijds berekend met behulp van een theoretische analyse en anderzijds door een bundeling van de bij de gemeentelijke diensten en bedrijven levende plannen en wensen, moet geconfronteerd worden met de geschatte mogelijkheden.

Omdat de budgettaire beperking niet effectief genoeg wordt geacht, stelde men de Wet Kapitaaluitgaven Publiekrechtelijke Lichamen (1963) in werking. Naast de mogelijkheid van een gemeentelijk leningplafond, kan door de centrale overheid, als de macro-economische situatie daartoe aanleiding geeft — en dat is kennelijk sinds 1965 het

⁸ Ook in een recenté studie van het provinciaal bestuur van Gelderland, welke o.m. besproken wordt door Drs. W. Bonnama: „Het uitgavenniveau van de Gelderse gemeenten” in *Gemeentefinanciën*, april 1969, blz. 64-67, wordt een dergelijke achterstand naast een viertal andere factoren als mogelijke verklaringsgrond voor uitgavenniveaus genoemd.

⁹ *De investeringen van de 36 grootste gemeenten enz.*, deel II, blz. 19.

geval — het ingrijpender middel van de *centrale financiering* gehanteerd worden. Ten aanzien van dit stuk overheidsbeleid ontbreekt elke vorm van planning, zodat de verwachtingen voor afzonderlijke gemeenten vrijwel in de lucht komen te hangen.

Het weinige dat men doen kan, bestaat uit een voorzichtige extrapolatie van de ervaringen met de Wet Kapitaaluitgaven¹⁰, om deze te vergelijken met de uit de plannen becijferde leningbehoeften. Bij deze laatste becijfering moet rekening worden gehouden met de, voor de opgevoerde objecten verwachte kapitaalbijdragen, met de verwachte aflossingsbetalingen en de op te voeren afschrijvingsbedragen en met de mogelijke financiering uit eigen kapitaal en reserves.

Bovendien kan een vergelijking verhelderend zijn van de aldus berekende financieringsbedragen (berekend per inwoner) met de door extrapolatie geschatte jaarlijkse leningbehoefte, eveneens per inwoner, van alle Nederlandse gemeenten of van de betreffende gemeentegroep¹¹.

Als het definitieve financieringsplan toch nog duidelijke verschillen met de geschatte mogelijkheden te zien geeft, dienen deze, bijvoorbeeld door verwachte piek- en inhaalinvesteringen geargumenteed te worden.

BUDGETRUIMTE

De budgettaire gevolgen van het investeringenprogramma, althans van het onrendabele deel ervan, moeten opgebracht kunnen worden. Om dit te beoordelen, kan een schatting worden gemaakt van de jaarlijkse budgetruimte in de planningperiode. Onder budgetruimte wordt hier verstaan de middelen die jaarlijks beschikbaar zijn voor rente en afschrijving ten behoeve van nieuwe kapitaaluitgaven. De bedoeling is dus, dat voor de planningperiode de jaarlijkse totale gewone inkomsten en de totale uitgaven (exclusief de nieuwe kapitaalslasten) geraamd worden, want het verschil ertussen is de budgetruimte. Dit is gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Een eerste moeilijkheid doet zich voor bij gemeenten, die met voortdurende begrotingstekorten te kampen hebben. Met de berekening van een negatieve budgetruimte is men niet gebaat en het is ook weinig realistisch. In beginsel is dit op te lossen door de verwachte tekorten als „inkomsten” in de ramingen op te nemen.

Een belangrijker hindernis vormt het uitvoeren van de schattingen zelf. Men kan de inkomsten en uitgaven ramen door ze eerst in te delen in categorieën, die zich betrekkelijk onafhankelijk van elkaar bewegen. Dit is bijvoorbeeld gedaan in het *Plan voor geldelijk onrendabele investeringen van de gemeente Almelo voor de jaren 1967 t/m 1976*. De totale inkomsten worden becijferd door de stijging van de volgende vijf categorieën te schatten: de algemene uitkering Gemeentefonds, de belastinguitkering, de eigen belastingen, de verhogingen eigen belastingen en de overige inkomsten. Ook de uitgaafstijging wordt in categorieën geschat, waarvan de belangrijkste zijn: de loonsom, de kapitaalslasten, de subsidies en de onvoorziene uitgavenstijgingen¹². Men vermeldt niet hoe het verloop van de verschillende categorieën geschat wordt, behalve voor de algemene uitkering uit het Gemeentefonds: de reële stijging van 1966 op 1967 van 5,75% wordt in de gehele planningperiode (tien jaar!) doorgetrokken. Ook bij de meeste andere categorieën blijkt, dat een eenvoudig trendmatig verloop wordt verondersteld. Eén en ander lijkt vooral voor de verder liggende jaren vrij onzekere resultaten te geven.

In het rapport *Investeringsplannen en investeringscapaciteit van de gemeente Ede 1967-1971*¹³ volgt het Nederlandsch Economisch Instituut een andere methode. De totale inkomsten worden bepaald geacht door de *uitkering uit het Gemeentefonds*. Op basis van 1957-1963 wordt een rechtlijnig verband becijferd tussen de Gemeentefondsuitkeringen en de totale inkomsten. Dit houdt dus de veronderstelling in, dat alle andere inkomstencategorieën in een gelijkblijvende verhouding met de Gemeentefondsuitkeringen meegroeiën. Op eenzelfde wijze worden de totale uitgaven afhankelijk beschouwd van de *personele + materiële lasten*. Op basis van historische gegevens veronderstelt men verder een proportionele stijging van zowel de Gemeentefondsuitkeringen als de personele + materiële lasten. De aldus voor de planningperiode geschatte Gemeentefondsuitkeringen en personele + materiële lasten worden in de inkomsten- en uitgavenvergelijking ingevuld, zodat de totale inkomsten en uitgaven en dus de budgetruimte zichtbaar worden.

De bruikbaarheid van deze schattingsmethode hangt geheel af van de actualiteit van de twee veronderstellingen voor de planningperiode: de betrouwbaarheid van de schattingen van de Gemeentefondsuitkeringen en de personele + materiële lasten, zowel als de betrouwbaarheid van de relaties met de totale inkomsten en uitgaven. De methode is in elk geval beter te hanteren dan de poging van o.a. Almelo, maar misschien ook wel kwetsbaarder. Tenslotte wordt hier in het kort een methode aangegeven, die als voordeel heeft, dat een schatting van de uitgavenzijde van het budget overbodig wordt. Hiervoor is de veronderstelling nodig, dat de verandering in het totale jaarlijkse uitgavenniveau rechtlijnig bepaald wordt door de verwachte wijzigingen van de lopende inkomsten¹⁴. Bovendien wordt verondersteld, dat de lopende uitgaven (inclusief rente en afschrijving op bestaande kapitaaluitgaven) én de uitgaven voor rente en aflossing ten behoeve van nieuwe kapitaaluitgaven in een bepaald jaar in een vaste verhouding beslag leggen op de verwachte inkomstenvergroting in dat jaar. Uit de twee veronderstellingen volgt, dat de budgetruimte geschat kan worden met behulp van de volgende regressievergelijking:

$$B_t = a(O_t - O_{t-1}) + b$$
$$0 < a < 1$$

B_t : aflossings- en rentebetaling t.b.v. kapitaaluitgaven, die gedaan zijn in het jaar t ; ofwel de budgetruimte in jaar t .

$(O_t - O_{t-1})$: toename van de relevante inkomstencategorieën in het jaar t .

¹⁰ In het *Plan voor geldelijk onrendabele investeringen van de gemeente Almelo voor de jaren 1967 t/m 1976*, opgesteld in 1966 grijpt men hierbij noodgedwongen terug op de financieringsresultaten onder het leningplafond.

¹¹ De *Nota betreffende de investeringen in de jaren 1968 t/m 1971* van de gemeente Groningen toont hiervan een voorbeeld.

¹² Het is duidelijk dat, als het voorgestelde nieuwe gemeentelijke begrotingsmodel gebruikt zou worden, dergelijke schattingen gemakkelijker zouden gaan.

¹³ Rapport plus Toelichting, Rotterdam, oktober 1967. De bij de schatting van de budgetruimte gebruikte gegevens werden niet ontleend aan de rekeningen van Ede, maar aan het CBS, dat o.m. deze gegevens bewerkte voor de publikatie *De gemeentefinanciën in economische categorieën*, 1966.

¹⁴ Hier wordt dus een *wijziging* in uitgavenniveau afhankelijk beschouwd van een *wijziging* van de inkomstencategorieën, een veronderstelling, die haar actualiteit ontleent aan de eis tot begrotingsevenwicht. Het evenwichtsvereiste heeft in dit verband een bijzondere betekenis, omdat de begrotingstekorten hierbij als inkomsten worden aangemerkt.

Omdat vooral de actualiteit van de tweede genoemde veronderstelling valt te betwijfelen¹⁵, is deze vergelijking eigenlijk niet meer dan een norm voor de budgetruimte bij een verhoudingsgewijs gelijkblijvend beslag op de additionele middelen. De norm kan gekwantificeerd worden met behulp van de correlatietechniek uit de gegevens van een aantal recente jaren. De inkomstencategorieën, die in elk geval moeten worden meegeteld, zijn: de uitkeringen uit het Gemeentefonds, de opbrengst van de eigen belastingen, de uitkomsten van de gemeentelijke bedrijven en eventueel de verandering in het begrotingstekort. Door nu de, voor de planningperiode verwachte, jaarlijkse wijzigingen van de beschouwde inkomstencategorieën in de norm in te vullen, wordt de jaarlijkse budgetruimte geschat, waarna de confrontatie met de uit het plan voortvloeiende lasten kan plaatsvinden.

CONCLUSIE

Hiervóór werden enkele eenvoudige mogelijkheden aangegeven om, met behulp van een analyse van zowel de gemeentelijke behoeften als de gemeentelijke middelen, de basis voor de opzet van een gemeentelijk investeringsplan te leggen. Toepassing en verdere uitbouw van dergelijke methoden, gevoegd bij een goede organisatorische aanpak, rechtvaardigen zonder twijfel enig optimisme met betrekking tot het van de grond komen van de gemeentelijke planning. Deze conclusie wordt gesteund door de resultaten, die in sommige grote en middelgrote gemeenten behaald zijn.

M. H. Meijerink

¹⁵ De mogelijkheid tot schuiven tussen de verschillende groepen uitgaven wordt hiermee immers ontkend.

De effectiviteit van de kredietcontrole in de Verenigde Staten

De inflatie in de Verenigde Staten beweegt zich thans op een peil van ongeveer 8% per jaar, tegenover ongeveer 5% over 1968. Van een afkoeling van de economie is nog geen sprake. Doel van dit artikel is intussen niet om te onderzoeken waarom de inflatie (nog) niet is afgenomen, doch integendeel nog toeneemt¹. Doel is om enige gegevens te verschaffen over de resultaten van de kredietbeperking, uitgeoefend door het Federal Reserve System.

In tegenstelling tot de gebruikelijke opzet van een artikel, zullen wij beginnen met de conclusies, zoals deze zijn neergelegd in veelzeggende cijfers en uitspraken van de president van de Federal Reserve Board, Martin:

1. Leningen door de handelsbanken aan het bedrijfsleven namen gedurende april en mei 1969 toe met 17% op jaarbasis. Tezeldertijd namen de bankreserves in 1969 slechts met 1% toe; de geldvoorraad daalde met 2,5%.
2. Een verdere algemene verkrapping van het krediet zou geen nut hebben.
3. Verdere pogingen om een nog krappere algemene monetaire politiek te voeren, zouden de rentetarieven vermoedelijk nog verder opdrijven, zonder de inflatie een halt toe te roepen.
4. De hoge rentetarieven zijn een gevolg van de inflatie.
5. Men (Mr. Martin) kan optimistisch zijn over de vraag of directe beperking van de kredietverlening kan worden vermeden. Deze mogelijkheid wordt evenwel open gehouden voor het geval de huidige maatregelen falen.
6. Het zou wenselijk zijn indien het Congres de Federal Reserve Board tijdelijke bevoegdheden zou verlenen om het consumentenkrediet te controleren.
7. De banken moeten medewerken in de strijd tegen de inflatie door meer geneigdheid te tonen om leningen te weigeren. Indien ook het bedrijfsleven meewerkt door zijn kredietaanvragen en uitgaven te beperken, kan de inflatie worden beëindigd.

Wij zouden het hierbij kunnen laten, indien het er ons slechts om te doen was om aan de hand van de uitspraken van de Fed zelf te demonstreren dat de kredietbeperkende maatregelen van de Centrale Bank niet konden verhinde-

ren dat de kredietverlening aan het bedrijfsleven aanzienlijk (met 17%) toenam, en voorts dat de Fed in een verdere algemene kredietbeperking geen heil meer ziet.

De vorenstaande uitspraken vragen evenwel enkele kanttekeningen, willen zij van belang zijn voor het vraagstuk van de kredietcontrole en de inflatie in het algemeen. Allereerst moet worden opgemerkt dat in hoofdzaak aandacht is gegeven aan het bankkrediet; andere vormen van kredietverlening werden slechts zijdelings aangeroerd. De oorzaak hiervan is dat de uitspraken door Mr. Martin werden gedaan als antwoord op vragen in de „hearings” van het House Banking Committee, welke werden gehouden teneinde vast te stellen of de handelsbanken bij de jongste verhoging van de „prime rate” de anti-trustwetten hebben overtreden. De voorzitter van het Committee, afgevaardigde Patman, beschuldigt de banken van „samenzwering” om de rente te verhogen.

KANTTEKENINGEN

Ad 1. De vermelding dat de leningen door de handelsbanken aan het bedrijfsleven met 17% (op jaarbasis) zijn toegenomen, kan de indruk wekken dat het bankkrediet in het algemeen is toegenomen. Dat is niet het geval. In het voorgaande werd uitsluitend gesproken van kredietverlening aan het bedrijfsleven. De totale kredietverlening, inclusief investeringen, door de handelsbanken was in het eerste kwartaal van 1969 aanzienlijk lager dan in het eerste kwartaal van 1968.

De Federal Reserve Board's „flow-of-fund estimates” geven hierover de volgende schattingen. Het totaal geleende bedrag in de geld- en kapitaalmarkten, door alle categorieën van leners, bedroeg in het eerste kwartaal van 1969 \$ 91,1 mrd. tegen \$ 98,2 mrd. in de overeenkomstige periode van 1968. In 1969 werd hiervan slechts \$ 3,5 mrd. of minder dan 4% verschaft door de handelsbanken; in 1968 waren deze cijfers \$ 38,9 mrd. en ongeveer 40%.

¹ Zie daarvoor van schrijver dezes: „Stijgende inflatie in Verenigde Staten”, in *Elseviers Weekblad*, 28 juni 1969.

De handelsbanken blijken dus de kredietverlening aan andere leners dan het bedrijfsleven aanzienlijk te hebben vermindert, teneinde hun goede cliënten in het bedrijfsleven tevreden te stellen. Die andere categorieën zijn: hypotheekzoekende gemeenten (verkoop van „municipal bonds”, in plaats van de gebruikelijke aankopen), emittenten van andere obligaties en van „commercial paper”, vragers van daggeldleningen, persoonlijke leningen en andere soorten kredieten.

De toevloed van nieuwe gelden, die in het eerste kwartaal van 1968 \$ 41,3 mrd. had bedragen, maakte in 1969 plaats voor een afvloeiing van \$ 10,6 mrd. Daarvan kwam \$ 8 mrd. voor rekening van niet-verlengde CD's (Certificates of Deposits, verhandelbare promessen afgegeven tegen termijndeposito's). Euro-dollars daarentegen namen met \$ 4,5 mrd. toe (alleen grote banken).

Behalve van Euro-dollars maakten de banken gebruik van andere „nieuwe” methoden om gelden aan te trekken. Eén methode is om *Federal Funds* te accepteren van grote ondernemingen. *Federal Funds* zijn eigenlijk saldi van de banken bij de Fed, die dienen om aan hun reserveverplichtingen te voldoen. Een bank die te weinig reserves heeft, leent van een andere bank, meestal voor een dag („over night”). De rente voor *Federal Funds* bedraagt thans ongeveer 10%. De handelsbanken lenen nu die *Federal Funds* van grote bedrijven met tijdelijke surplusvoorraden. Vroeger werden zodanige gelden aangetrokken in de vorm van CD's, maar de rente hiervoor is onderhevig aan een maximum van $6\frac{1}{4}\%$. Het komt er dus op neer dat de banken thans 9 à 10% betalen voor termijndeposito's door ze een andere naam te geven. Het is niet zo zeker of dit niet in strijd is met Regulation Q, die de maximum rentevergoedingen regelt. Verder heeft de Fed reeds opgemerkt dat deze gelden ook niet vrij zijn van de reserveverplichtingen, nu het geen leningen tussen de banken onderling betreft. Overigens wenst de Fed ook het aanhouden van reserves tegenover Euro-dollars.

Een andere methode om gelden aan te trekken is het afgeven van „commercial paper” door de one-bank holding company, die eigenares van de bank is. Een bank zelf mag geen commercial paper afgeven (gewoonlijk is de bank een koper van dit papier) en dit is een reden te meer waarom de Fed de one-bank holding company aan haar controle wenst te onderwerpen. Inmiddels is het bedrag aan commercial paper, dat indirect door de banken wordt afgegeven nog niet groot; het blijft onder de \$ 1 mrd. Het „normale” commercial paper beliep eind april 1969 ongeveer \$ 24,4 mrd., tegen \$ 17,5 mrd. een jaar eerder.

Dat de betekenis van het commercial paper sterk is toegenomen, bewijst wel het feit dat kredietzoekers er dikwijls in slagen om de begeerde gelden te verkrijgen buiten de banken om. Trouwens het hier bovengenoemde cijfer van \$ 91,1 mrd. voor alle kredietverleningen tegenover \$ 98,2 mrd. een jaar eerder, bewijst dit reeds. De banken leveren hiervan thans slechts \$ 3,5 mrd. tegenover \$ 38,9 mrd. een jaar geleden. Bovendien wordt de kredietbehoefte teruggebracht door kleinere voorraden aan te houden, vorderingen sneller te incasseren en de kassen kleiner te houden. In geld-theoretische termen betekent dit dat de omloopsnelheid van het geld toeneemt, wanneer de geldvoorraad relatief klein gehouden wordt.

Ad 2. Indien een verdere verkrapping van het krediet geen zin zou hebben, hoeft de Fed zich ook niet te bekommeren over reserveverplichtingen van Euro-dollars, *Federal Funds* en commercial paper.

Ad 3 en 4. Met het gestelde sub 3 kunnen wij ons verenigen, met dat sub 4 slechts zeer ten dele. Martin doet hier blijkbaar op de vrij sterk verbreide opvatting, dat het rentepercentage in een tijd van inflatie bepaald wordt door het bij elkaar optellen van de „normale” rente en het percentage der inflatie. Deze redenering werd onlangs ook gevolgd door de Economische Adviesraad, de Deutsche Bundesbank, Prof. Samuelson en anderen. De redenering is dan dat een koper van een obligatie $7\frac{1}{2}\%$ vraagt, omdat hij 5% inflatievergoeding wenst plus $2\frac{1}{2}\%$ „echte” rente.

Deze redenering moge opgaan voor een enkele individuele belegger, maar in haar algemeenheid is zij foutief. Institutionele beleggers, die ook in dollars uitbetalen, behoeven de inflatie niet in te calculeren. Voor de individuele belegger is er de keus om in plaats van obligaties aandelen te kopen, maar wie verzekert hem in deze tijd van zeer hoge aandelenkoersen en een dalende markt dat hij over een jaar beter af is met aandelen dan met obligaties? Ook wordt de hoge rentestand in landen met weinig of geen inflatie niet verklaard. Tenslotte, miljarden worden belegd op spaarrekeningen tegen een rente die lager is dan het inflatiepercentage. De vraag die hier aan de orde komt, is of de belegger zich in het algemeen tegen inflatie kan beschermen.

Ad 5 en 6. Indien men ten aanzien van de huidige kredietbeperking optimistische verwachtingen heeft, doet het vreemd aan, dat de Fed toch nog het consumentenkrediet wil beperken.

Ad 7. Banken zijn particuliere instellingen, wier doel het is om zoveel mogelijk winst te maken. Men kan — ook al zou dat gewenst zijn — van hen moeilijk verwachten dat zij vrijwillig de kredietverlening zouden beperken. De haast van de banken om de rente te verhogen in plaats van het krediet te rantsoeneren, wijst niet direct in de door Martin aangeduide richting. Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de kredietzoekende ondernemers.

San Diego, Calif.

Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds

Mededelingen

SPAREN IN DE CONSUMPTIEVE MAATSCHAPPIJ

Van 16 t/m 18 oktober a.s. vindt te München een internationale studiebijeenkomst plaats van de Groupement International pour l'Etude des Problèmes de l'Épargne.

Genoemde vereniging, waarvan in Nederland onder meer lid zijn de Rijkspostspaarbank, de Vereniging van Hypotheekbanken, de Nederlandse Bankiersvereniging en de beide centrales der landbouwkredietbanken, heeft tot doel de kennis op het terrein van het sparen te vergroten door internationale gedachtenwisseling. Tot nu toe werden colloquia belegd in Amsterdam in 1965 en in Lausanne in 1967. Deze mochten zich in een grote belangstelling verheugen.

Het komende colloquium heeft als thema *De toekomst van het sparen in de consumptieve maatschappij*.

Programma's voor dit colloquium zijn op aanvraag verkrijgbaar bij de Rijkspostspaarbank, v. Baerlestraat 27, Amsterdam en de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank, St. Jacobsstraat 30 te Utrecht.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

In de afgelopen week werd ook op de geldmarkt het ene record na het andere gebroken. Met de door de Nederlandsche Bank afgekondigde discontoverhoging met ingang van 4 augustus werd het met de vorige verhoging — in april jl. — bereikte naoorlogse hoogtepunt overschreden. Bepaald onverwacht kwam de verhoging zeker niet. Veeleer bestond een zekere verbazing dat het wisseldisconto slechts met een half punt werd verhoogd. Het promessendisconto en de voorschotten aan particulieren en anderen werden evenwel met een vol punt verhoogd, dus niet zoals gebruikelijk evenveel als het wisseldisconto. Dit wijst er op, dat bij deze verhogingen de wens de kredietvraag terug te dringen een belangrijke rol heeft gespeeld. Anders dan bij de vorige discontoverhoging maakte het officiële communiqué van de Nederlandsche Bank ditmaal geen melding van de wens de binnenlandse bestedingen af te remmen. In de — overigens summier — officiële toelichting wordt de discontoverhoging gemotiveerd „met het oog op de opgetreden rentestijging in binnen- en buitenland”. Daarbij zal men wel minder het wisseldisconto in andere landen op het oog hebben gehad — het thans geldende disconto ad 6% is gelijk aan dat van de Verenigde Staten, doch beneden dat van bijv. het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België — als wel de overige geldmarkttarieven.

Op de internationale geldmarkt had zich vooral onder invloed van de monetaire ontwikkeling in de Verenigde Staten de laatste maanden een geprononceerde rentestijging voorgedaan, die haar doorwerking op de Nederlandse geldmarkt niet heeft gemist. En ondanks het streven van de Nederlandse monetaire autoriteiten de uitzettingen van de banken in het buitenland te beperken, was tussen het officiële disconto en de binnenlandse geldmarkttarieven een abnormaal grote afstand ontstaan. Illustratief in dit opzicht is de notering voor kasgeldleningen aan de lagere overheid. Begin juli lag deze voor 1- tot 3-maands geld nog op 8 à 8½%. Na enige stijging in de eerste drie weken van de maand ging de rente de laatste week van juli scherp omhoog: door grote geldnemers werden leningen opgenomen tot 9% (zelfs hogere noteringen kwamen tot stand). Dit 9%-peil geldt thans voor leningen van 1 tot 12 maanden.

Volgend op de discontoverhoging werd op 4 augustus de officiële minimumnotering voor callgeld van 5¾ tot 6¾% verhoogd, doch dit doet in de huidige situatie ietwat anachronistisch aan: in de lokale markt waren recentelijk percentages boven de 8% (voor daggeldleningen!) geen uitzondering; over de maandultimo waren de percentages zelfs nog belangrijk hoger. Sterke variaties treden hierbij overigens op, waarbij o.a. de relatie tussen geldgever en -nemer en de omvang van het bedrag een rol speelt.

De omvang van het liquiditeitstekort in de markt, waarvan dergelijke tarieven een symptoom zijn, laat zich aflezen uit de weekstaat van de Nederlandsche Bank per 28 juli: de Staat had — naast het volledig benutte seizoenarrangement ad f. 500 mln. — de opgenomen voorschotten verder verhoogd, nl. van f. 42 mln. tot f. 122 mln., een nieuwe recordstand. De banken, die eerder f. 119 mln. papier aan de Centrale Bank hadden verdisconteerd, zagen zich nu genoodzaakt de opgenomen voorschotten te laten oplopen tot het nieuwe hoogtepunt van f. 1.039 mln. (tegen f. 886 mln. een week eerder). Het totale liquiditeitstekort liet zich aldus becijferen op ruim f. 1¼ mrd. De

opgenomen voorschotten van de banken zullen in de laatste dagen van de maand nog wel belangrijk hoger zijn geworden, o.m. wegens belastingafdrachten, zodat wellicht in de benarde positie van de schatkist enige verlichting is gekomen. Terugstromend bankpapier — de circulatie bereikte op 28 juli met f. 9.365 mln. een nieuwe hoogstand — zal in de komende weken de krapte op de markt naar schatting wel met ca. een half miljard kunnen verminderen, doch zonder een grote terugkeer uit het buitenland van weggevoerd kapitaal valt een echte ruimte op de markt niet te verwachten. Zulk een massale terugkeer ligt echter niet aanstonds voor de hand.

KAPITAALMARKT

Op de kapitaalmarkt heeft de ontwikkeling op de geldmarkt van de afgelopen maanden duidelijk haar gevolgen gehad. In juni werd de reeds lang verwachte verhoging van het garantieniveau door de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, dat bepalend is voor het rendement op door de overheid gegarandeerde leningen afgekondigd. Op basis van storting na 1970, waardoor een maximale bereidstellingsprovisie kon worden bedongen en een rendement van ca. 8,15% op 25-jarige leningen kon worden gemaakt, kregen geldgevers aanvankelijk enige belangstelling. Doch de bovenvermeldé scherpe stijging van de tarieven voor kortlopende kasgeldleningen deed de belangstelling snel verflauwen.

De obligatiemarkt reageerde intussen nauwelijks op de discontoverhoging, zodat de feitelijke rentestijging op de geldmarkt, waarvan de discontoverhoging slechts een erkenning is, kennelijk op de kapitaalmarkt reeds groten-deels heeft doorgewerkt. Met belangstelling wordt thans uitgezien naar de condities van de volgende lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, welke — gezien de extreme kapitaalnod van de gemeenten — wel niet lang meer op zich zal laten wachten.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	25 juli 1969	1 aug. 1969
Algemeen	121	130 — 108	113	113
Internationale concerns	127	138 — 113	119	119
Industrie	119	129 — 107	111	112
Scheepvaart	89	94 — 81	83	82
Banken en verzekering	98	127 — 97	110	110
Handel enz.	122	133 — 105	109	110

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kon. Petroleum	f. 182,90		f. 163,80	f. 164,35
Philips	f. 59,40		f. 61,90	f. 63,50
Unilever, cert.	f. 125,30		f. 103,70	f. 105,—
Zout-Organon	f. 181,60		f. 137,50	f. 138,60
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80		f. 102,70	f. 102,75
A.K.U.	f. 123,20		f. 120,20	f. 119,80
AMRO-Bank	f. 61,20		f. 57,—	f. 56,50
Nat. Nederlanden	f. 72,70		f. 84,10	f. 86,30
K.L.M.	f. 212,—		f. 193,70	f. 203,50
Robeco	f. 243,30		f. 235,50	f. 234,40

New York				
Dow Jones Industrials	945	969 — 802	818	827

Rentestand				
Langlopende staatsobligaties ²	6,63		7,58	7,59
Aandelen: internationales ³	3,4		.	3,7 ³
lokales ³	3,9		.	4,3 ³
Disconto driemaands schatkistpapier	5		5½	6 ⁴

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

³ Per 30 juni 1969.

⁴ nominaal

Drs. R. L. Boissevain

Prof. Dr. B. C. J. Lievegoed: *Organisaties in ontwikkeling. Zicht op de toekomst.* Lemniscaat, Rotterdam 1969, 261 blz., f. 14,50.

Zoals de schrijver in zijn voorwoord uiteenzet, moet men dit boek zien als een neerslag van voordrachten en gesprekken in de laatste twintig jaren. Met name van voordrachten en gesprekken, verband houdend met het werk van het Nederlands Pedagogisch Instituut (voor het bedrijfsleven), waarvan Prof. Lievegoed directeur is. Hij noemt zijn boek een doorsnede door een stromende rivier, omdat zijn gehele conceptie nog steeds in ontwikkeling is. Het boek draagt daarvan duidelijk de sporen; de lezer heeft dikwijls het gevoel dat het nog onaf is.

In een inleiding over „Ondernemerschap in de Toekomst” introduceert Prof. Lievegoed al aanstonds zijn voornaamste troef, de *klaverbladorganisatie*. Omdat deze organisatievorm ook verder in het boek herhaaldelijk ter sprake komt, lijkt het mij wenselijk hier nader bij stil te staan. De schrijver ziet de ontwikkeling van organisatievormen van bedrijven van een ongedifferentieerd globaal begin naar volgende trappen van grotere differentiatie en complexiteit. Deze Stufentheorieën zijn ook in de economische wetenschap niet onbekend.

De eerste fase in de ontwikkeling van de onderneming is de pioniersfase, met als dominante subsysteem de persoon van de pionier-eigenaar. Aan deze fase komt een einde als het apparaat zó groot wordt, dat de ondernemer zijn eigen mensen niet meer allen kent, de techniek zo ingewikkeld wordt dat specialisten nodig zijn en de onderneming niet meer voor bepaalde klanten maar voor een anonieme markt gaat werken.

Meestal na een reorganisatie gaat de onderneming over in een tweede fase, waarin de eisen van het technische subsysteem dominant zijn. De wetenschappelijke bedrijfsvoering doet haar intrede, met de daaraan verbonden functieverdeling, hiërarchie en delegatie van taken: De grens tussen deze tweede fase en de daaropvolgende derde fase ligt bij de verwaarlozing van het sociale subsysteem van de organisatie. Een derde fase kan alleen positief ontstaan, wanneer het sociale systeem in het economische en het technische systeem

is geïntegreerd. Het is niet alleen de fase van de „human relations” maar vooral die van een „rethinking the whole organization”. In deze laatste fase staat de leiding niet meer aan de eenzame top van de onderneming, waar zij is afgesneden van het werkelijke bedrijfsgebeuren, maar midden in het kruispunt van alle informatiestromen.

Deze „ideale” organisatie heeft Prof. Lievegoed niet in beeld gebracht door de vroeger zo bekende piramiden of kerstbomen, maar door een klaverblad. Op het kruispunt van processen en externe relaties (marketing) enerzijds en van mensen en middelen en informatieverwerking en -distributie anderzijds, bevindt zich de directie. De scherpzinnige lezer zal bemerken dat de schrijver niet voor niets een klavertje-vier heeft gekozen om zijn geloof in en zijn waardering voor zijn organisatiesysteem kracht bij te zetten.

Het eerste deel van het boek is gewijd aan de betekenis van de systeem-beschouwing voor de bedrijfsvoering. De schrijver acht het denken in systemen en modellen een belangrijke grondslag voor het moderne management. Verschillende soorten systemen passeren de revue. De onderneming — Prof. Lievegoed spreekt herhaaldelijk van bedrijf — is een voorbeeld van een systeem van de vijfde graad; een dynamisch open systeem in een veranderende omgeving. Het is de taak van de ondernemingsleiding het economische, het technische en het sociale subsysteem in het gehele systeem te integreren. Dit thema loopt als het ware als een rode draad door het boek.

In het tweede deel behandelt de schrijver het gebruik van type-modellen. Daarbij gaat hij nader in op de drie fasen, die ik reeds eerder in deze bespreking noemde. Belangwekkend is de analyse van de overgang van de pioniersfase naar de tweede fase, de differentiatiefase. Als symptomen van de overrijpheid van het pioniersbedrijf worden genoemd: afnemende winst, conflicten in de leiding, toenemende klachten van klanten, afnemende slagvaardigheid, communicatiestoornissen en verminderende motivatie. Niettemin zal vrijwel elke onderneming een

pioniersfase moeten doormaken, wil zij tot een grote onderneming uitgroeien.

Als voornaamste kenmerken van de tweede fase, die der differentiatie, noemt de schrijver de mechanisatie, de standaardisatie, de specialisatie en de coördinatie. Het beginsel van de standaardisatie, aldus Prof. Lievegoed, houdt in uitwisselbaarheid en uniformiteit. Dit laatste woord lijkt mij niet erg gunstig gekozen; liever zou ik spreken van een reductie van een chaotische veelheid tot een verantwoorde of functionele verscheidenheid. Terecht zegt de schrijver verder dat het standaardisatieprincipe overslaat van dingen naar de mensen. Naast uitwisselbare standaardonderdelen en standaardkwaliteitsnormen, ontstaan standaardfunctieomschrijvingen, -prestatienormen, standaardbeoordelingsprocedures, standaardinstructies, uitwisselbare functionarissen enz. De specialisatie vloeit voort uit de mechanisatie en de standaardisatie (normalisatie).

Als symptomen van de overgang van deze tweede fase naar de derde fase noemt Prof. Lievegoed een toenemende verstarring (formalisering en bureaucratisering), groeiende coördinatieproblemen, verticale communicatieproblemen, staf- en lijnproblemen en „management by drives” (tijdelijke acties). De piramidale bevelsorganisatie, kenmerk van de tweede fase, blijkt niet te voldoen, omdat het sociale subsysteem is verwaarloosd. De derde fase, de integratiefase, steunt op een mensbeeld dat ervan uitgaat dat ieder mens zich kan en wil ontwikkelen en dat de werkelijke arbeidssatisfactie samenhangt met de vraag of een stuk levensvervulling ook in de werksituatie mogelijk is. De weg van de tweede naar de derde fase wordt in het boek uitvoerig beschreven. Als eigenlijke taken van het management blijven in deze laatste fase gereserveerd: doelstelling van de onderneming, beleidsvorming, planning, organisatie, vernieuwing en controle (evaluatie).

Dr. A. F. G. Hanken schreef het derde deel van het boek. Dit deel geeft een helder beeld van het gebruik van kwantitatieve modellen. Een aanvulling daarop, getiteld „De behoefte aan conceptuele modellen” is door Prof. Lievegoed in het daarop volgende deel behandeld. Hij toont daarin aan dat de ondernemer in ontwikkelingsmodel-

len moet leren denken en handelen.

Het vijfde deel van het boek bevat enkele capita selecta, die ik ter wille van de beknoptheid van deze bespreking zeer in het kort aanduid. Ná een zeer lezenswaardig hoofdstuk over „De mens in ontwikkeling” volgt een beschouwing van Drs. C. J. Zwart over „Organisatieontwikkeling”. Daarna volgt een uiteenzetting over besluitvorming: overleg-onderhandeling-conflict, een opstel over de ontwikkeling van de sociale vaardigheid en een verhandeling over fusies mede in verband met de klaverbladorganisatie. Het zesde en laatste deel van het boek is gewijd aan een beschouwing over de toekomst, die sterk is geënt op het werk van Servan Schreiber, *Le Défi Américain*.

Opvallend is dat hoe verder men in het boek vordert, de schrijver meer en meer in bepaalde recepturen vervalt. Met deze adviezen zullen ondernemers zeker zijn gebaat, ware het niet dat zij in vele gevallen zeer globaal zijn. De lezer krijgt daardoor het gevoel dat het boek een soort „Unvollendete” is, hetgeen de schrijver eigenlijk in zijn voorwoord heeft toegegeven. Het is inderdaad nodig dat dit boek wordt gevolgd door een reeks monografieën op het gebied van de vele problemen, welke het aansnijdt.

P. van Zuuren

Distributie, ambacht en consument in de literatuur; bibliografie. Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf, 's-Gravenhage 1969, 3e bijgewerkte uitgave, 445 blz., f. 20.

In 1966 verscheen de eerste editie van deze bibliografie. De behoefte aan een dergelijke geheugen- en documentatiesteun is kennelijk zo groot dat nu reeds een derde uitgave verschijnt van deze bibliografie, bijgewerkt met recente literatuur. De indeling van het werk is onveranderd gebleven:

- I. Distributievraagstukken; Algemeen;
- II. Distributievormen; Verkooptechnieken;
- III. Groothandel; Grossierderij;
- IV. Detailhandel; Algemeen; Geschiedenis;
- V. Detailhandel; Branches;
- VI. Detailhandel; Speciale onderwerpen;
- VII. Ambacht; Algemeen; Geschiedenis; Gildewezen; Kunstambachten;
- VIII. Ambacht; Branches;
- IX. Ambacht; Speciale onderwerpen;
- X. Midden- en kleinbedrijf in detailhandel en ambacht; Algemeen;
- XI. Midden- en kleinbedrijf in detailhandel en ambacht; Speciale onderwerpen;
- XII. Consumentenvraagstukken;
- XIII. Trefwoordenregister.

Het in Hoofdstuk XIII opgenomen register bevat meer dan 500 trefwoorden die het opzoeken van literatuur over bepaalde branches of onderwerpen vergemakkelijken.

Het ligt in de bedoeling van het EIM in de komende jaren supplementen op deze bibliografie te laten verschijnen.

Mr. W. J. M. Noldus: Ongeldigheid van besluiten in de naamloze vennootschap. Vennootschaps- en Rechtspersonenrecht, serie Monografieën, deel I. Kluwer, Deventer 1969, 300 blz., f. 35.

Dit boek, als promotie verdedigd bij Prof. Mr. J. M. M. Maeijer, is gewijd aan de moeilijke materie van de geldigheid van besluiten in het kader van de naamloze vennootschap. De studie van Mr. Noldus heeft als het ware het terrein in kaart gebracht van de huidige stand van zaken m.b.t. de Nederlandse rechtspraak en rechtsliteratuur over dit onderwerp. Het boek is echter meer dan alleen een compendium; het wijdt ook aandacht aan de ontwikkeling in het juridisch denken omtrent de besluitvorming en de toetsing van besluiten, een ontwikkeling die het kritisch beziet. „De studie ontleent mede haar waarde aan het commentaar op ons recht in wording”, schrijft Prof. Maeijer in zijn Voorwoord.

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

In de Faculteit der Economische Wetenschappen vacceert per 1 september 1970 een

ORDINARIAAT IN GELD-, CREDIET- EN BANKWEZEN

Zij die belangstelling voor deze functie hebben en zij die de aandacht op bepaalde personen willen vestigen, worden verzocht schriftelijk dan wel mondeling contact op te nemen met prof. dr. A.J. Reitsma (010-145511) of de dekaan van de Faculteit der Economische Wetenschappen, Kralingse Dreef 50, Rotterdam-3016, die ook nadere inlichtingen over deze leerstoel kan verstrekken.

Drs. R. Schöndorff: Het 1, 2, 3 van de economie. Inleiding tot de elementaire wiskundige economie. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1968, 92 blz., f. 7.

De opzet van dit boekje is te laten zien hoezeer enige elementaire kennis van wiskunde het inzicht in de moderne economie kan helpen verdiepen. Inzicht in functionele verbanden en het

doorzien van de betekenis van een eerste afgeleide van een functie kunnen verbale en grafische presentaties nader preciseren en de samenhangen verduidelijken. In de verbale theorie worden deze begrippen impliciet gebruikt. De auteur maakt ze steeds expliciet. Het betoog is zodanig opgebouwd dat de wiskunde, nodig om een bepaald economisch vraagstuk te formaliseren,

in nieuwe samenhang met het vraagstuk wordt behandeld. Zodoende wordt de wiskunde in onderdeeljes uiteengenomen teneinde inpassing in de economische theorie mogelijk te maken. De opzet van de voorbeelden en de oefeningen is zodanig gekozen dat actief meerekenen wordt gestimuleerd. Meer wiskundige kennis dan die van een HBS-A-opleiding is niet nodig.

Mededelingen

DE OVERGANGSPROCEDURE IN HET VERKEER

De Stichting Toekomstbeeld der Techniek organiseert een tweedaags symposium (11 en 18 september a.s.) over het thema *de betekenis van de overgang van personen en de overslag van goederen van het ene middel van vervoer op het andere*. Personen uit wetenschap en praktijk van het vervoerswezen zullen preadviezen schrijven en deze op de symposiumdagen toelichten.

11 september zal in het teken staan van het *personenverkeer*. Prof. Dr. L. H. Klaassen zal „Het standpunt van de gebruiker” belichten; Mr. R. J. H. Fortuyn, Mr. M. G. de Bruin, Mr. Th. van der Meer en Dr. G. van der Wal zullen achtereenvolgens spreken over het ferry-vervoer, het rail-, weg- en luchtverkeer. Prof. Dr. C. J. Oort tenslotte zal een forumdiscussie leiden.

Het *goederenverkeer* komt op 18 september aan de orde. Dan zal Prof. Drs. E. H. van de Poll „Het standpunt van de gebruiker” vertolken. De onderwerpen zeetransport, binnenvaart, goederenvervoer per rail, wegtransport en luchtvrachtvervoer worden op die dag aangesneden door achtereenvolgens A. M. Lels, Mr. M. van den Bos, Mr. M. G. de Bruin, E. van Donkelaar en Dr. G. van der Wal. Ook op die dag een forumdiscussie, nu o.l.v. Prof. Ir. G. Prins.

Plaats van de bijeenkomsten: 11 september — Aula T.H. Delft; 18 september — Kurhaus Scheveningen. De preadviezen worden de deelnemers toegezonden na ontvangst van het inschrijfgeld, dat f. 15 p.p. per dag bedraagt. Nadere inlichtingen: Stichting Toekomstbeeld der Techniek, Prinsessegracht 23, 's-Gravenhage, tel. (070) 18 45 42.

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

De ECONOMISCH-TECHNISCHE AFDELING TNO

vraagt voor spoedige indiensttreding
een

ECONOMISCH DOCTORANDUS

zo mogelijk met ervaring in industriële en marketing problematiek, die zelfstandig onderzoek kan uitvoeren ten aanzien van al dat soort vraagstukken, samenhangend met invoering van nieuwe technologie, oprichting en uitbreiding van productiefaciliteiten.

Flexibiliteit t.a.v. variërende geaardheid van onderwerpen en omstandigheden, constructief-kritische geaardheid, creatief vermogen, representatief in sociaal verkeer, zijn eigenschappen die gegadigden in bedoelde functie tot welslagen kunnen brengen.

Het ligt in de bedoeling de kandidaat (na inwerken) niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten, in het bijzonder in ontwikkelingslanden uiteenlopende studies te doen uitvoeren.

Salariëring, afhankelijk van ervaring en leeftijd f20 à 30.000,— per jaar, plus huurcompensatie, AOW en vakantie-toeslag. Goede verlof-, pensioen- e.a. sociale voorzieningen. Voor hulp bij huisvesting is ook onze medewerking mogelijk.

Kandidaten kunnen zich rechtstreeks telefonisch of schriftelijk verstaan met het Hoofd van de Afdeling.
Koningin Maria laan 21, 's-Gravenhage, telefoon 070-814481, toestel 358.

Leest prettig -Informeert goed!

Twee kenmerken, voor een financieel voorlichtingsblad toch wel heel erg belangrijk, en zonder meer van toepassing op

Overtuigt u er u-zelf van door het aanvragen van een tweetal proefnummers aan de Administratie „Bel-Bel“, Postbus 42, Schiedam.

PLAATSTAALVERWERKENDE INDUSTRIE

heeft door rationalisatie ruime capaciteit beschikbaar.

||

ZOEKT SAMENWERKING

bij voorkeur op basis van gedeeltelijke overname aandelenkapitaal met bedrijf van b.v. stalen kantoorkasten.

**N.V. NEDERLANDS
ECONOMISCH CENTRUM
HUIZE NECLENBURGH-SOEST**

Soesterbergsestraat 158 - Tel. 02155-6451 - Telex 13413 NEC SOS

BEDRIJFSKUNDE

Post-doctorale Leergang Bedrijfskunde

b

**MANAGEMENT
OPLEIDING**

uitgaande van de
Stichting Bedrijfskunde
te Rotterdam

De Stichting Bedrijfskunde is verbonden aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, met bestuurlijke en wetenschappelijke medewerking van de Technische Hogeschool Delft. Zij verzorgt de post-doctorale leergang bedrijfskunde in samenwerking met de beide hogescholen en met medewerking van de Graduate School of Business Administration, The University of Michigan (Mich., U.S.A.). Verschillende Nederlandse ondernemingen verlenen hun medewerking bij individuele studieprojecten, bedrijfssimulatie, bijeenkomsten met ondernemers en bedrijfsexcursies.

De leergang is bedoeld voor academici met een 5 tot 10 jarige praktijkervaring.

● De cursus 1969-1970 begint op maandag 8 september a.s. en duurt - met een onderbreking van drie weken kerstvakantie - voort tot 26 maart 1970. De cursus vergt de volledige inzet van de deelnemers, ook tijdens de avonduren.

Een prospectus kan worden verkregen bij de secretaris-beheerder van de Stichting Bedrijfskunde, Prinses Julianalaan 96, Rotterdam-16, telefoon 010-13 51 05.

SBZ 110.4k.122